

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV PEDAGOGIKY A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

ONDŘEJ B. JUREČKA
3. ROČNÍK, STUDIJNÍ OBOR: PEDAGOGIKA – SOCIÁLNÍ PRÁCE
KOMBINOVANÁ FORMA STUDIA

**NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE – PŘÍPRAVA BUDOUCÍCH
ŽADATELŮ K PŘEVZETÍ DÍTĚTE DO RODINY**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VEDOUCÍ PRÁCE: MGR. DAGMAR PITNEROVÁ, PH.D.

OLOMOUČ 2011

PROHLAŠUJI, ŽE JSEM ZÁVĚREČNOU BAKALÁŘSKOU PRÁCI VYPRACOVAL SAMOSTATNĚ. VEŠKERÉ LITERÁRNÍ A OSTATNÍ PRAMENY, KTERÉ JSEM V PRÁCI VYUŽIL, JSOU UVEDENY V SEZNAMU POUŽITÉ LITERATURY.

OLOMOUČ, 10. BŘEZNA 2011

PODĚKOVÁNÍ

DĚKUJI PANÍ MGR. DAGMAR PITNEROVÉ, PH.D. ZA ODBORNÉ VEDENÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE. DĚKUJI ZA JEJÍ OCHOTU, TRPĚLIVOST A RADY. ROVNĚŽ CHCI PODĚKOVAT PEDAGOGICKÉ FAKULTĚ UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI ZA POSKYTNUTÉ VZDĚLÁNÍ.

OBSAH

ÚVOD	5
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	7
1.1. Legislativní ohlédnutí do historie náhradní rodinné péče	8
2 FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	11
2.1 Osvojení	11
2.1.1 Nezrušitelné osvojení	15
2.1.2 Mezinárodní osvojení	16
2.2 Pěstounská péče	16
2.2.1 Pěstounská péče na přechodnou dobu	18
2.3 Ostatní formy náhradní rodinné péče	19
3 PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	22
3.1 Úloha obecního úřadu obce s rozšířenou působností	23
3.2 Úkoly krajského úřadu	24
3.3 Úloha Ministerstva práce a sociálních věcí	26
3.4 Úkoly Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí	27
4 PŘÍPRAVA K PŘIJETÍ DÍTĚTE DO RODINY	29
4.1 Jak se připravit na odbornou přípravu	29
4.2 Východiska přípravy k přijetí dítěte do rodiny	30
4.3 Osvojitelé & pěstouni	31
4.4 Práce se skupinou	32
4.4.1 Specifika individuální odborné přípravy	33
4.5 Stěžejní tematické bloky odborné přípravy	33
4.5.1 Orientační rodina dítěte	34
4.5.2 Ústavní či obdobná výchova	35
4.5.3 Zprostředkování NRP	36
4.5.4 Seznámení se s dítětem	39
4.5.5 Dítě v rodině – nový začátek	40
4.5.6 Role náhradního rodiče	42
4.5.7 Identita přijatého dítěte a její utváření	43
ZÁVĚR	49
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	50
SEZNAM PŘÍLOH	56

Úvod

V průběhu životního zrání se u jednotlivce vynořuje hledání vlastního smyslu života. Nabízí se řada odpovědí, které jsou ovlivněny momentálním stavem tazatele a jeho schopností racionalizovat svoji introspekci. Může se zdát, že nosným smyslem je vlastním život, tedy prožívání života v přítomné chvíli, chcete-li tady a teď. Vyjadřuji přesvědčení, že toto prožívání dostává své naplnění v okamžiku, kdy se jedinečnost osobního „já“ rozvine ve vztahu k „ty“ druhého objektu. Vzniká blízkost vzájemného „my“ – mít někoho rád znamená říct mu, že nesmí zemřít. V hledání jednotlivce po naplnění smyslu života se touha po vytvoření rodiny stává posláním, které čeká na své naplnění. Rodina jednotlivci poskytuje domov, bezpečné místo pro cyklické návraty a emoční přijetí. Rodina je zároveň místem svobody pro osobitou odlišnost, jak v pohledu na vnímání sebe sama, ale i ostatních členů rodiny. *„Dítě rodinu potřebuje pro uvědomění si vlastní hodnoty a své originality, a proto je potřeba dítěti vybudovat bezpečný domov“* (Hrncová, 2001).

Téma předložené bakalářské práce „Náhradní rodinná péče – příprava budoucích žadatelů k převzetí dítěte do rodiny“ jsem si zvolil na základě dlouhodobého profesního zájmu o danou problematiku. Nebude se jednat o práci, která pouze zpracuje ustanovení zakotvená v právním systému České republiky ve vztahu k vytýčené problematice? Nezařadí se k pracím¹, které zpracovaly stejné nebo velmi blízké téma v minulosti? Pochybnosti však nejsou opodstatněné, proč?

Od roku 2000 se podílím na realizaci odborných příprav fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny. Tuto činnost jsem zajišťoval z pozice pracovníka Vzdělávacího centra pro veřejnou správu ČR a směřovala k žadatelům zařazeným do evidence osob vhodných stát se osvojiteli či pěstouny z okresů Jeseník, Olomouc, Prostějov a Přerov. O dva roky později přípravu „akreditovalo“ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ve smyslu pověření Vzdělávacího centra pro veřejnou správu ČR k výkonu sociálně-právní ochrany.

V souvislosti s reformou veřejné správy v roce 2003 došlo k přechodu kompetencí v oblasti sociálně-právní ochrany z okresních úřadů na obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Sociální odbory jednotlivých obcí s rozšířenou působností v Olomouckém kraji po předchozí pozitivní zkušenosti pokračovaly v navázané

---

¹ Přehled bakalářských a magisterských prací je uveden v seznamu použité literáty.

spolupráci při realizaci jednotlivých příprav se Vzdělávacím centrem pro veřejnou správu ČR.

Nabytím účinnosti novely č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, od 1. června 2006 nastal posun v průběhu přípravy k přijetí dítěte do rodiny. Podstatnou změnou je skutečnost, že *příprava je zařazena do procesu odborného posouzení žadatelů*. Všechny požadavky, vycházející z uvedené novely zákona byly promítnuty do kognitivních a psychomotorických cílů nového pojetí programu přípravy.

Přípravu žadatelů jsem koncipoval jako ucelený vzdělávací program, který uplatňuje pouze lektorsky ověřené metody práce se skupinou a preferuje interaktivní přístup ke vzdělávání budoucích osvojitelů a pěstounů. Krajský úřad Olomouckého kraje, odbor sociálních věcí v roce 2007 schválil mnou předložený materiál a na základě ustanovení § 49 odst. 1 a § 61 odst. 2 písm. d) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění mě pověřil k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, a to v rozsahu převzetí *zajišťování přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny, kterou jinak zajišťuje krajský úřad*.

V jednotlivých dílčích cílech práce zpracuji kapitoly věnované formám náhradní rodinné péče, dotknu se procesu zprostředkování náhradní rodinné péče a představím edukativní program přípravy k přijetí dítěte do rodiny. Stěžejním přínosem práce je snaha seznámit odbornou akademickou obec s obsahovou náplní a průběhem programu „Příprava žadatelů k přijetí dítěte do rodiny“, který byl ve své podobě realizován s cílovou skupinou v rozmezí let 2007 až 2009².

Za období realizace příprav k přijetí dítěte jsem pracoval se 168 manželskými páry budoucích osvojitelů, pěstounů a několika samožadatelů. Uvedený vzorek frekventantů a desítky prožitých hodin při teoretické a výcvikové práci s jednotlivými skupinami žadatelů jsou dostatečnou motivací ke zpracování zvoleného tématu bakalářské práce.

---

² Vzhledem ke skutečnosti, že mě Rada Olomouckého kraje od 10. srpna 2009 jmenovala do funkce ředitele příspěvkové organizace zřizované Olomouckým krajem, rozhodl jsem se vzhledem k možnému střetu zájmu, po dobu výkonu funkce přerušit realizaci výcvikových programů fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny, kterou jinak zajišťuje Krajský úřad Olomouckého kraje.

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Nejprve je třeba vymezit základní pojmy vztahující se k tématu bakalářské práce. Frekventovaným pojmem v textu práce bude termín náhradní rodinná péče, který je dále nahrazen zkratkou NRP. Důraz kladený na užívání určité terminologie vyjadřuje způsob, jakým je o NRP smýšleno.

Nestor dětské psychologie profesor Zdeněk Matějček vždy dával slovo „náhradní“ v kontextu užívání pojmu *náhradní rodinná péče do uvozovek* (Matějček, 1999). V této souvislosti nebyl užíván v obvyklém významu, tj. jako něco nepravého, méně dokonalého, lacinějšího, zkrátka jako náhražku. Chtěl dokázat, že *náhradní rodičovství může být stejně tak dokonalým, pravým, vyspělým a přirozeným, jako každé rodičovství vlastní*. Ba co víc, chtěl zveřejnit skutečnost, že může být i rodičovstvím lepším než mnohá matriková rodičovství, která však neplní svoje základní funkce.

Pojem NRP se stal pojmem natolik vžitým, ustáleným spojením obsaženým v právních předpisech, metodických pokynech, nařízeních a podobných dokumentech, že nebude snadné jeho používání omezit a najít pregnantní formulaci pojmu pro daný obsah.

Není přece ambicí NRP někoho nahradit, neboť to ani samo o sobě není možné, spíše si snad společnost klade za cíl doplnit v životě dítěte cosi, co tam citelně schází. Ale nepředpokládám, že pojem doplňková rodinná péče bude používán v odborné terminologii v dohledné době.

Někdejší ombudsman a jeho kolegové ve svých stanoviscích (Motejl a kol., 2007) definují NRP *jako institut sociálně-právní ochrany dětí určený dětem, které z různých důvodů nemohou vyrůstat ve vlastní biologické rodině. Jejím účelem je poskytnout uvedeným dětem přechodnou či dlouhodobou péči co nejvíce se přibližující péči rodinné, pokud možno při zachování vazby dítěte s původní rodinou v maximální možné míře*.

V souhlasu s Hofrovou a Rotreklovou (2009) lze říci, že *NRP je službou dítěti, kde se všechny aktivity musí odvíjet od nejlepšího zájmu ohroženého nezletilého dítěte a směřují k naplnění jeho potřeb*. Na osvojení či pěstounskou péči (dvě základní formy NRP) má tedy „nárok“ pouze dítě, nikoliv žadatelé (byť zasažení vlastní bezdětností a zároveň připraveni splnit svůj vývojový úkol).

Osvojení dítěte se nejvíce přibližuje péči v biologické rodině, kdy dochází k přijetí cizího dítěte „náhradními“ rodiči v takové citové, sociální a právní rovině, že vznikají stejné vazby jako mezi rodiči a dětmi (Motejl a kol., 2007).

Pěstounská péče naproti tomu je vhodná právě pro děti, které není možné zejména z právních důvodů osvojit. Zde je třeba klást větší důraz na spolupráci s biologickou rodinou dítěte svěřeného do pěstounské péče.

Z hlediska práva je NRP nedílnou součástí rodinného práva a sociálně-právní ochrany dětí. Pojem sociálně-právní ochrana dětí si při vymezení zaslouží náležitou pozornost, neboť je často vykládán nejrůznějšími způsoby. *Rozumí se tím zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, jakož i působení směřující k obnově narušených funkcí rodiny.*

V širším smyslu je tedy možno ji chápat jako ochranu práva dítěte na život, na rodičovskou péči a život v rodině, práva dítěte na vlastní identitu, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání a zaměstnání.

Předním hlediskem je zájem a blaho dítěte a musí být základním hlediskem vždy při jakékoliv činnosti týkající se dětí, orgánů veřejné správy i soukromých subjektů. Určujícím ustanovením v kontextu NRP je apel na zvýšenou ochranu *dětí, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, jakož i dětem, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy.*

1.1. Legislativní ohlédnutí do historie náhradní rodinné péče

Postavení dítěte v minulosti procházelo dlouhým vývojem. Již do vánočního poselství o lidech dobré vůle se o několik dnů později vloudil nářek dětí, které byly zavražděny. Staré římské pravidlo „*patria potestas*“ (právo otce nad životem a smrtí svých dětí) bylo rozšířeno na celé císařství a tento kodifikovaný postoj přetrval až do vydání Ediktu milánského. Jak uvádí (Gabriel, Novák, 2008) *historicky první nalezištec byl založen v roce 787 v Miláně za tamního arcibiskupa v jím zakoupeném domě.*

Rozvojem mendikantských řádů (v našem středověkém prostředí zejména františkáni a dominikáni) na přelomu 12. a 13. století dochází k pozvolnému nárůstu klášterních společenství, která se stala integrální součástí vznikajících městských celků. Jejich kláštery v těsné blízkosti městské zástavby, nabízeli a poskytovali opuštěným a ohroženým dětem bezpečné prostředí pro jejich růst a mentální vývoj.

Prostředkem pro průkopnické počátky sociální péče směřované na ochranu práv dítěte, tedy práva na vlastní život, pomáhal zabezpečovat systém zabudovaných „*Torno milosrdných*“, v klášterních dveřích a později nemocnic a sirotčinců (Gabriel, Novák, 2008). První nalezneme v římské nemocnici Sv. Ducha, který nechal zřídit papež Inocenc III., psal se rok 1198 a systém „*baby boxů*“ známe i dnes.

Novověk přináší změnu pohledu na rodinu a osvědčení, vnáší mnoho pokrokových myšlenek ve prospěch dítěte a prožívání jeho dětství. Autoři (Gabriel, Novák, 2008) uvádějí, že *první institucí pečující o osiřelé a opuštěné děti u nás byl „Vlašský špitál“ založený na počátku 16. století Italy, kteří pobývali v Praze. Pokus o státní instituci následoval až v roce 1762. Dekretem z 15. ledna onoho roku jej zřídila Marie Terezie. Ona a zejména Josef II. v prvních letech vlády byl zastáncem kolektivní výchovy sirotků v ústavech a dodávají, že v roce 1883 jich bylo v Čechách již 21, a to jak soukromých, tak i veřejných. Celkem v nich pobývalo 808 dětí.*

Dalším významným mezníkem ve vývoji sociálně-právní ochrany, který položil základ ochrany osob ohrožených sociálním vyloučením a rovněž základ pro institucionalizovanou sociálně-právní ochranu dětí, jak uvádí Brabenec ve svém komentáři k zákonu O sociálně-právní ochraně dětí (Novotná, Burdová, 2007), *bylo roku 1863 vydání říšského zákoníku domovského č. 105 říšského zákoníku. Na něj navázal zemský zákon chudinský pro Čechy ze dne 3. 12. 1868 č. 59 zemského zákoníku, ten osiřelým a opuštěným dětem se v rámci chudinské péče poskytovala náhrada za chybějící péči vlastní rodiny, a to buď ve zvláštních ústavech (sirotčincích, dětských domovech a azylech a útulcích), nebo v pěstounské péči. Již tehdy byla jednoznačně vyřešena otázka, které péči dát přednost, zda péči ústavní nebo rodinné, a to ve prospěch péče rodinné. Vycházelo se z poznání, že nejlepším prostředím pro výchovu dítěte „tělesně i duševně normálního“ je dobrá rodina. Péče ústavní ochuzuje vývoj dítěte nedostatkem styku s rodinným životem, jeho výchovu zplošťuje a zevšeobecňuje.*

Konstituovaná Československá republika se otázkám péče o opuštěné a ohrožené děti, nemohla vyhnout a zájmem o tuto cílovou skupinu byl včleněn do kompetencí ústředních orgánů. Ministerstvo sociální péče v roce 1921 a následně v roce 1933 vydalo jednotné stanovy, ve kterých jak uvádí Brabenec *je orgánům Okresní péče o mládež uložena povinnost ochrany a pomoci dětem manželským, osiřelým, dětem z rozvedených manželství, pomoci opuštěným a ohroženým dětem odkázaným na cizí péči.*

Další vývojový zlom v přístupu k problematice sociálně-právní ochrany dětí nastal po ukončení druhé světové války, zejména pak po komunistickém uchvácení moci v únoru 1948. Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, již neupravoval náhradní péči o děti, a upravoval pouze osvojení a poručnictví. Brabenec upozorňuje, že *podstatný zásah do ochrany dětí přinesl zákon č. 69/1952 Sb. o sociálně právní ochraně mládeže. Vycházel z mylných představ, že současně se změnou politických, sociálních a hospodářských poměrů v našich zemích odpadnou automaticky všechny příčiny, pro něž je třeba dětem poskytovat ochranu především proti ohrožením, k nimž dochází přímo v rodinách, a že všichni občané budou plnit své poslání jako odpovědní rodiče svých dětí a výše uvedený zákon v § 9 uvádí „... je-li třeba dítě svěřit do péče nahrazující péči rodičů, bude umístěno zásadně do péče kolektivní; jinak lze dítě umístit jen v rodině, která skýtá záruku, že dítě bude vychovávat v lásce k lidově demokratickému státu a která je schopna mu poskytnout prostředí příznivé po všech stránkách pro jeho rozvoj...“.* Až zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, umožnil *„bez omezení svěřeni dítěte do výchovy jiného občana než rodiče, jestliže občan poskytuje záruku jeho řádné výchovy“.*

Zákonu č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a ustanovením vztahujícím se ke zpracovanému tématu, se budou věnovat další kapitoly této práce.

2 FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

Úpravu NRP resp. jejích forem nalezneme již v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Proces zprostředkování náhradní rodinné péče pak ukotvuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o rodině obsahuje hmotněprávní úpravu osvojení a pěstounské péče, což znamená, že stanoví, v čem tyto instituty spočívají a jaká práva a povinnosti zúčastněným subjektům vyplývají (Špeciánová, 2005). Zákon o sociálně-právní ochraně dětí upravuje procesní postupy zprostředkování osvojení a pěstounské péče a určuje kompetence jednotlivých stupňů veřejné správy, jako je obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad, Ministerstvo práce a sociálních věcí a ve vztahu k cizině i Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Rozlišujeme tyto základní formy NRP: osvojení a pěstounská péče.

2.1 Osvojení

Osvojení v podstatě spočívá v umělém vytvoření rodinných vztahů, které kopírují vztah mezi rodiči a dětmi. Mezi osvojencem a osvojitelem vzniká de jure příbuzenský poměr. Osvojitelům vzniká rodičovská zodpovědnost při výchově osvojených dětí, zatímco biologickým rodičům tato rodičovská zodpovědnost naopak zaniká. Osvojitel se tedy stává zákonným zástupcem dítěte.

Na návrh osvojitele rozhoduje o osvojení okresní soud *podle místa trvalého pobytu dítěte*. Tento soud je také příslušný *k určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k osvojení a k samotnému řízení o osvojení*. Osvojení vzniká až pravomocným rozhodnutím soudu.

Osvojit lze pouze nezletilé dítě a to jen v případě, je-li osvojení ku prospěchu dítěte. Tuto myšlenku je potřeba mít na paměti v průběhu celého řízení o NRP. Pro dítě je vybírána vhodná rodina, nikoliv naopak. Aby mohl být vytvořen přiměřený rodinný vztah mezi osvojencem a osvojiteli, musí být mezi nimi i přiměřený věkový rozdíl, jako by byl v biologické rodině.

Dítě lze osvojit jako společné dítě manželským párem, což je nejčastější příklad z praxe. Preference takového osvojení vyplývá ze zájmu státu vytvořit osiřelému či z hlediska frekvence výskytu spíše sociálně osiřelému dítěti úplnou rodinu. *Pokud by byl osvojitel manželem a žádal by sám o osvojení dítěte, pak je třeba souhlasu druhého manžela. Tuto podmínku lze pominout jen v případě, že druhý manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou* (Holub a kol., 2007).

Dítě nemůže být osvojeno, *pokud nenabude právní moci rozhodnutí soudu v řízení o určení otcovství zahájeném na návrh muže, který o sobě tvrdí, že je otcem osvojovaného dítěte. Toto pravidlo bylo doplněno do zákona o rodině v roce 1998 a reaguje na situace, v nichž bylo dítě osvojeno pouze na základě souhlasu matky a otci nebylo umožněno uplatnit jeho práva vyplývající z rodičovské zodpovědnosti.*

K osvojení dítěte je zásadně třeba souhlasu zákonného zástupce *osobně vyjádřeného před soudem. Zákonný zástupce dává souhlas jak s osvojením dítěte tak i vyjadřuje souhlas se zřetelem k určité osobě osvojitele. Souhlas zákonného zástupce se musí týkat konkrétního stupně osvojení, tedy zdali je dán pro zrušitelné či nezrušitelné osvojení. Je nepochybné, že souhlas rodiče s osvojením dítěte nelze vázat na finanční prospěch!*

Jestliže je dítě schopno posoudit rozsah osvojení je také třeba jeho souhlasu, leda že by tím byl zmařen účel osvojení (Holub a kol., 2007). Tento požadavek souhlasu dítěte je však třeba vykládat v širších souvislostech. Pokud je dítě schopno formulovat své názory, je zároveň povinností soudu dítě k této věci vyslechnout. *Nemá-li být osvojované dítě vyslechnuto, k jednání soudu se vůbec nepředvolává.*

Zákonný zástupce může odvolat svůj souhlas do doby, než je dítě umístěno *na základě rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí do péče budoucího osvojitele. O této tzv. předadopční péči rozhoduje obecní úřad obce s rozšířenou působností, je-li dítě v ústavu z rozhodnutí soudu nebo z vůle rodičů.*

Je však možné, aby rodiče vyjádřili i tzv. blanketový souhlas k osvojení. V podstatě rodiče dají souhlas k osvojení svého dítěte předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Lze jej udělit osobně, písemně, před soudem či orgánem sociálně-právní ochrany dětí, a to nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Lze jej odvolat pouze do umístění dítěte do předadopční péče. Nedostaví-li se rodiče udělit blanketový souhlas a dítě je umístěno v ústavním zařízení, je třeba vyčkat, zda bude splněna zákonná podmínka, že po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte

neprojevovali rodiče o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v tom nebránila závažná překážka. Tato lhůta vychází z právní úpravy Evropské úmluvy o osvojení dětí (sdělení MZV č. 132/2000 Sb., o přijetí Evropské úmluvy o osvojení dětí). Jsou-li zákonnými zástupci osvojovaného dítěte jeho rodiče, není třeba jejich souhlasu k osvojení za podmínky, že: *po dobu šesti měsíců neprojevovali opravdový zájem o dítě, dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě, nebo po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte o něj neprojevovali žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka.*

O splnění podmínek osvojení dítěte bez souhlasu rodičů *rozhoduje soud na návrh obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Místní příslušnost soudu se řídí podle bydliště dítěte. Soud v řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení dítěte, potvrzuje tento „kvalifikovaný nezájem“.* Účastníky tohoto řízení jsou rodiče (jsou-li zákonnými zástupce dítěte) a dítě, které je v řízení vždy zastoupeno opatrovníkem. Opatrovníka však soud může *ustanovit i rodiči pro ochranu jeho zájmů, jestliže není známo místo jeho pobytu. Rodič dítěte, který je nezletilý, je účastníkem řízení, i když není zákonným zástupcem dítěte.*

Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být osvojované dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele a to na jeho náklady. *Účastníky řízení jsou: osvojované dítě; jeho rodiče; poručník dítěte (má-li jej dítě); osvojitel a jeho manžel.*

Rodiče osvojovaného dítěte nejsou účastníky řízení o osvojení tehdy, jestliže: jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo byli zbaveni zodpovědnosti k právním úkonům, popř. byli v této způsobilosti omezeni, nebo dali souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům nebo soud pravomocně rozhodl, že k osvojení dítěte není třeba jejich souhlasu.

V důsledku osvojení zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Rodiče pozbývají rodičovskou zodpovědnost a tato práva a povinnosti přecházejí pravomocným rozhodnutím soudu na osvojitele. Osvojitelům tak vzniká rodičovská zodpovědnost vůči osvojovanému dítěti. Vyživovací povinnost k osvojenci přechází z rodičů na osvojitele. Osvojenec bude mít příjmení osvojitele. Společný osvojenec manželů bude mít příjmení určené pro ostatní jejich děti. To platí i v případech, kdy osvojitelem je manžel matky (Špeciánová, 2005). Soud učíni

oznámení o změně příjmení osvojeného dítěte na příslušný matriční úřad. Pokud je jeden z osvojitelů občanem České republiky, nabude osvojenec pravomocným rozhodnutím soudu o osvojení též státní občanství ČR. Jelikož mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vzniká příbuzenský poměr, je tedy vyloučeno platné manželství mezi osvojencem a osvojitelovými příbuznými a pokrevními dětmi osvojitele.

Manželství nemůže být uzavřeno mezi sourozenci a to platí i pro příbuzenství založené osvojením, pokud osvojení trvá. Pokrevní rodiče osvojence ztrácejí pravomocným rozhodnutím soudu o osvojení právo se s osvojencem stýkat. V dědických vztazích též osvojenec vstupuje do vztahu k osvojiteli a jeho širší rodině. Zrušitelné osvojení neboli osvojení 1. stupně je nazýváno též osvojením prostým, *neboť osvojitelé nejsou zapisováni do matriky namísto biologických rodičů dítěte.* Lze jej zrušit jen z důležitých důvodů na návrh osvojence či osvojitele, např. proto, *že mezi dítětem a osvojitelem nebyla vytvořena citová vazba.*

Zákon o rodině připouští dvojí způsob zrušení osvojení, a to: rozhodnutím soudu z důležitých důvodů – *na návrh osvojitele nebo osvojence.* Důležitým důvodem je např. skutečnost, že se mezi osvojitelem a osvojencem nevytvořil citový vztah. Nebo došlo k závažnému porušování nebo zanedbávání práv a povinností ze strany osvojitele, či jiné závažné poruchy ve vztahu mezi osvojencem a osvojitelem. V případě, že je osvojenec zletilý, může být osvojení zrušeno též na základě dohody mezi osvojitelem a zletilým osvojencem. Vzhledem k závažným právním následkům takové dohody musí být tato sepsána soudem.

V případě zrušení osvojení zanikají všechna práva a povinnosti mezi osvojitelem a osvojencem a osvojenec se vrací do své původní rodiny, kde se všechna práva a povinnosti obnovují. Právním následkem bude i opětná změna příjmení osvojence na původní příjmení, které měl v době rozhodování soudu o osvojení. U nezletilého osvojence ukládá zákon o rodině soudu povinnost znovu prošetřit výchovné poměry v původní rodině. Zjistí-li soud, že rodiče nemohou řádně vykonávat svoji rodičovskou zodpovědnost, rozhodne o jiném vhodném výchovném prostředí pro dítě (Čožíková, 2008). Rodičům se obnovuje vyživovací povinnost k dítěti a samozřejmě se obnovuje i dědické právo v původní rodině.

Zákon o rodině v této souvislosti hovoří pouze o zrušení osvojení, nikoliv o jeho zániku. Osvojení nezániká ani zletilostí, ani smrtí některého ze subjektů, a to vzhledem k právním následkům – osvojením vzniká vztah jako mezi rodiči a dětmi.

Návrh na zrušení zrušitelného osvojení se podává okresnímu soudu příslušnému podle místa bydliště nezletilého dítěte. *Obnovují se i příbuzenské vztahy v původní biologické rodině. Zaniká osvojencovo dědické právo vůči osvojiteli, neboť se mu navrácí právo dědit po zůstaviteli v původní rodině. Zaniká vyživovací povinnost osvojitelů a zároveň se obnovuje v původní rodině.*

2.1.1 Nezrušitelné osvojení

V případě nezrušitelného osvojení neboli osvojení 2. stupně podává osvojitel soudu návrh na rozhodnutí, aby byl zapsán do matriky namísto biologických rodičů dítěte. Tento zápis do matriky je následkem nezrušitelného osvojení. Nezrušitelně osvojit lze pouze dítě starší jednoho roku. Tato věková hranice byla stanovena s ohledem na zdravotní a psychický vývoj dítěte neboť během jednoho roku po narození lze stanovit alespoň přibližnou prognózu vývoje dítěte. Nezrušitelně mohou osvojit dítě pouze manželé, nebo jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství, anebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Pouze výjimečně může nezrušitelně osvojit dítě i osamělá osoba, musí být však splněn předpoklad, že toto osvojení bude plnit své společenské poslání. V takovém případě soud rozhodne, aby byl z matriky vypuštěn záznam o druhém rodiči. Důsledkem této změny je uvádění osvojitelů jako rodičů dítěte v jeho rodném listě, který je úplným výpisem z matriky. Přeměna zrušitelného osvojení na nezrušitelné je možná, není však možná přeměna nezrušitelného na zrušitelné. O tom je třeba osvojitele poučit, což je zákonem výslovně uloženo soudu.

Pokud soud rozhoduje o osvojení dítěte, nad kterým je nařízena ústavní výchova, tato rozhodnutím soudu o osvojení dítěte nezaniká a je třeba ji po nabytí právní moci rozsudku o osvojení zrušit v samostatném řízení. Spojovat tato dvě řízení by nebylo správné jednak z titulu vyzrazení údajů o osvojitelích a též z důvodu práva a lhůty k odvolání proti rozhodnutí o osvojení (Novotná, Průšová, 2004).

Vztah vzniklý na základě nezrušitelného osvojení je natolik podobný vztahu mezi rodiči a dětmi, že osvojitelé jako rodiče mohou dát souhlas k novému osvojení dítěte, případně může být dítě osvojeno bez jejich souhlasu, prostřednictvím institutu kvalifikovaného nezájmu rodičů o dítě určeného soudem, soud může rozhodnout o pozastavení či zbavení rodičovské zodpovědnosti apod. (Čožíková, 2008).

2.1.2 Mezinárodní osvojení

Osvojení dětí do ciziny a z ciziny je formou NRP a možným řešením v případě, že se nedaří v zemi původu dítěte náhradní rodinu zajistit. Mezinárodní osvojení je upraveno Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou přijala Haagská konference mezinárodního práva soukromého dne 29. 5. 1993. Základními postuláty této úmluvy dle Novotné a Průšové (2004) jsou zejména: *subsidiarita osvojení do ciziny; mezinárodní osvojení musí být v nejlepším zájmu dítěte při respektování jeho práv; smluvní státy musí učinit nezbytná opatření k předcházení únosům a obchodování s dětmi; úmluva má vytvořit společná ustanovení pro členské státy a naplnit tak požadavky obsažené v Úmluvě o právech dítěte (1989) a Deklaraci OSN o sociálních a právních zásadách pro ochranu a péči o děti z roku 1986.* V České republice vstoupila uvedená úmluva v platnost 1. 6. 2000 (Sdělení č. 43/2000 Sb., o přijetí úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení) a promítla se také do vnitrostátních právních norem, zejména do zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kde jsou stanovena pravidla pro osvojení dětí do ciziny a z ciziny.

2.2 Pěstounská péče

Další formou NRP je pěstounská péče. Její hmotně právní *podmínky jsou upraveny v zákoně o rodině. V systematické části zákona o rodině je institut pěstounské péče uveden jako jedno z výchovných opatření.* Procesní normou je zde opět zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve kterém je upraven proces zprostředkování pěstounské péče. *Vztah mezi pěstounem a dítětem je na rozdíl od osvojení státem kontrolován a hmotně zabezpečen dárkami státní sociální podpory dle zákona č. 117/1995 Sb. O státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.* Do pěstounské péče může soud svěřit dítě pěstounovi, tedy fyzické osobě jestliže to vyžaduje zájem dítěte *a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte.*

Dítě je svěřeno do pěstounské péče v případě, že: výchova v rodině není zabezpečena (rodiče nemohou, neumí nebo nechtějí řádně zabezpečit výchovu dítěte), anebo rodiče nežijí a soudem stanovený poručník nemá povinnost o dítě osobně pečovat; nebo je zájem dítěte na svěřením do jiného výchovného prostředí, než jakému

se mu dostávalo v rodině; nebo existuje fyzická osoba, která je ochotna a schopna zabezpečit náhradní výchovu.

Dítě lze svěřit do společné péče manželů, pěstounskou péči lze rozhodnutím soudu zrušit, avšak pouze z důležitých důvodů. Soud tak učiní vždy, požádá-li o to pěstoun. Pěstounská péče je institutem sloužící k zajištění péče o dítě. Pěstoun vykonává přibližně práva a povinnosti rodiče zejména v oblasti výchovy, avšak dítě si ponechává původní příjmení, pěstoun nemá vůči dítěti vyživovací povinnost ani práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Rodičovskou zodpovědnost mají nadále rodiče dítěte, pokud je rodičovské zodpovědnosti nezbavil soud.

Z toho vyplývá, že pěstouni nejsou zákonnými zástupci dítěte. Pěstoun může rozhodovat pouze v běžných záležitostech týkajících se péče o dítě. Má-li pěstoun za to, že rozhodnutí zákonného zástupce dítěte není v souladu se zájmem dítěte, může se domáhat rozhodnutí soudu. Soud bude posuzovat, zda učiněný úkon rodiče je v zájmu dítěte.

Rodiče se mohou s dítětem stýkat, mají k němu vyživovací povinnost, jsou zachovány vztahy se širší rodinou, včetně dědického práva. Rodiče spravují jmění dítěte a mají právo výchovy v širším slova smyslu.

*Do pěstounské péče se svěřují zejména děti, pro které z nějakého důvodu není vhodné osvojení. Jde především o děti, které nejsou tzv. právně volné (označení situace, kdy se zákonní zástupci o dítě řádně nestarají, to může být v ústavní výchově, nicméně odmítají udělit souhlas s osvojením a není ani určen kvalifikovaný nezájem nebo žádný zájem o dítě). Pěstounskou péči lze diferencovat dle Bubleové (2002) následujícím způsobem: *individuální pěstounské péče; skupinové pěstounské péče (zařízení pro výkon pěstounské péče); příbuzenská pěstounská péče.**

O svěření dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud příslušný podle místa bydliště dítěte. Účastníky řízení jsou: nezletilé dítě zastoupené opatrovníkem, jeho rodiče jsou-li nositeli rodičovské zodpovědnosti a budoucí pěstouni. Je-li dítě v ústavní výchově z rozhodnutí soudu, může být dítě rozhodnutím obecního úřadu obce s rozšířenou působností svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem.

Obdobně lze do péče budoucích pěstounů svěřit i dítě, které není v ústavní výchově, ale pouze se souhlasem rodičů. Předpěstounská péče je však na rozdíl od péče předadopční pouze fakultativním institutem. Zákon č. 117/2995 Sb., o státní

sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, vymezuje následující dávky pěstounské péče: *příspěvek na úhradu potřeb dítěte; odměna pěstouna; příspěvek při převzetí dítěte; příspěvek na zakoupení motorového vozidla*. Do doby nabytí zletilosti dítěte svěřeného do pěstounské péče jsou uvedené dávky vyplácené k rukám pěstouna, po dosažení zletilosti dítěte v pěstounské péči je příspěvek na úhradu potřeb dítěte vyplácen úřadem státní sociální podpory k rukám zletilého dítěte svěřeného do pěstounské péče.

2.2.1 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Poměrně novým institutem v našem právním systému je pěstounská péče na přechodnou dobu. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že doba pěstounské péče je omezená a to pouze na dobu, po kterou rodič nemůže ze závažných důvodů dítě vychovávat. Lze tohoto rodinně právního institutu využít rovněž na dobu, po jejímž uplynutí je možné dát souhlas rodiče s osvojením. Tato forma péče je využitelná i po dobu 6 týdnů po narození dítěte, kdy rodič nemůže vyjádřit právně relevantní souhlas s osvojením dítěte.

Pěstounskou péči na přechodnou dobu lze využít i po dobu do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že v případě konkrétního dítěte *není třeba souhlasu rodičů k jeho osvojení*. Soud svěřuje dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu předběžným opatřením podle ustanovení § 76a občanského soudního řádu. Soud je povinný nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda stále trvají důvody pro svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Pěstouni na přechodnou dobu by měli být dospělí, vyzrálí lidé s předpoklady, schopnostmi a dovednostmi v péči o děti, výchově a rodičovství, kteří mají optimální materiální a sociální zázemí, aby mohli odpovídajícím způsobem pečovat o svěřené děti do péče nahrazující péči rodičů (Motejl a kol., 2007). Měli by mít nejen kvalitní vzdělání pro uvedené poslání, ale zároveň by měli mít terapeutické schopnosti, aby takto odpovědný úkol dokázali přijmout a zvládnout.

2.3 Ostatní formy náhradní rodinné péče

Vedle základních forem NRP rozlišujeme i některé další formy, zejména pak poručenství a svěření *do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče*. Zmínka o hostitelské péči není sice podložena legislativním ukotvením v rámci právního řádu České republiky, přesto jde o natolik v odborné literatuře týkající se NRP užívaný pojem, že mu bude věnována pozornost.

Institut poručenství je potřeba odlišovat od opatrovnictví, kdy do roku 1998 byly zákonem o rodině často tyto instituty směřovány. Poručník je na rozdíl od *opatrovníka zákonným zástupcem dítěte a výkon jeho funkce je zpravidla dlouhodobější* (upravuje novela zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů). NRP tedy není primárním společenským posláním institutu poručenství. Poručník bývá ustanoven v případech, *pokud oba rodiče zemřeli; oba rodiče byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti; výkon rodičovské zodpovědnosti byl oběma rodičům pozastaven nebo oba rodiče nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu*.

Úkolem poručníka je *dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho jmění namísto rodičů*. Jestliže rodič pečuje o dítě a je *mladší 18 let (nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu) a nenabyl zletilosti uzavřením manželství*, je třeba dítěti ustanovit poručníka. Soud zpravidla ustanoví *poručníkem toho, koho určili rodiče*, jestliže to není v rozporu se zájmem dítěte.

Jestliže rodiče nikoho neurčili, *soud vybere osobu příbuznou či blízkou dítěti. Nelze-li ustanovit poručníkem žádnou takovou fyzickou osobu, soud určí zpravidla poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí*.

Řízení o ustanovení poručníka je zvláštním druhem řízení podle občanského soudního řádu, soud je může zahájit i bez návrhu, jakmile se ze své činnosti dozví, že je toho třeba. Soudem ustanovený poručník skládá do rukou předsedy senátu slib, že bude řádně vykonávat své povinnosti a dbát pokynů soudu. Předseda senátu po složení slibu, vydá poručníkovi listinu, obsahující pověření k výchově a zastupování dítěte a vymezení rozsahu práv a povinností vyplývajících z takového pověření (Holub a kol, 2007).

Poručník *podléhá pravidelnému doзору soudu, podává mu zprávy o osobě poručence a vykazuje účty ze správy poručencova jmění*. Je-li tato činnost *spojena se značnou námahou, může soud poručníkovi na jeho žádost přiznat odměnu*

ze jmění poručenice. Po skončení správy jmění je soudu předložen závěrečný účet. Soud může poručníka této povinnosti zprostit v případě, že výnosy nepřesahují *pravděpodobné náklady na výchovu a výživu poručenice*. Jakékoliv rozhodnutí *v podstatné záležitosti týkající se dítěte vyžaduje schválení soudu* (např. studium v zahraničí, lékařský výkon, který není neodkladný apod.).

Na vztah poručenice a poručníka se přiměřeně vztahují ustanovení o právech a povinnostech mezi rodiči a dětmi. Poručník však nemá vyživovací povinnost k dítěti. Tento déle trvající vztah může zaniknout, takže soud na návrh poručníka tohoto zprostit jeho povinnosti.

Další možností je odvolání poručníka, který se buď stal k výkonu této funkce nezpůsobilý (např. pozbyl způsobilost k právním úkonům) anebo porušuje své povinnosti. Běžným příkladem zániku poručenství je nabytí zletilosti poručenice. Může dojít k zániku poručenství také smrtí poručenice nebo jeho osvojením. Méně frekventovanou možností zániku poručenství je pravomocné rozhodnutí soudu, kterým se obnovuje alespoň jednomu z rodičů rodičovská zodpovědnost.

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče je institutem NRP jehož důsledkem je *faktické omezení práv a povinností rodičů k jejich nezletilému dítěti*. Cílem uvedeného institutu je *zajistit dítěti osobní péči*, čehož rodiče aktuálně nejsou schopni z nejrůznějších důvodů.

Soud vymezí ve svém rozhodnutí vždy rozsah práv a povinností k dítěti při svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče (Špeciánová, 2005). Rodiče nadále zůstávají zákonnými zástupci dítěte, mají k dítěti *vyživovací povinnost a spravují jeho majetek*. Při takovémto rozhodování soud vychází také z názoru dítěte, o němž je v řízení jednáno, za předpokladu, že je schopno formulovat své názory. Dále pak vychází z principu, že *svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče* musí respektovat především zájem dítěte.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí stanovuje povinnost obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností *sledovat vývoj dětí svěřených do náhradní výchovy*. *Sociální pracovník je povinen navštěvovat rodinu, ve kterém dítě žije, nejméně jednou za tři měsíce v období prvních šesti měsíců nahrazujících péče rodičů a poté v souladu se zájmy dítěte dle potřeby, nejméně jednou za šest měsíců*.

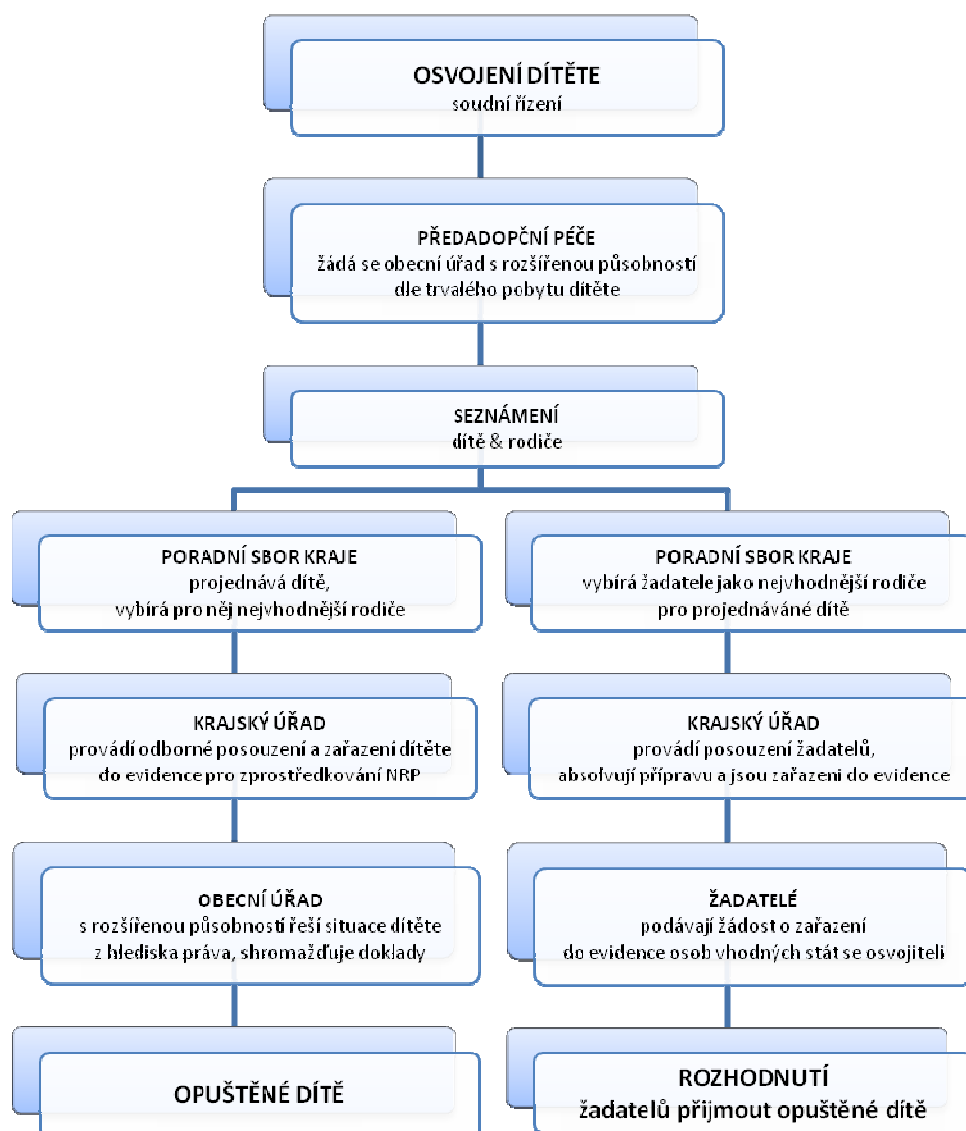
Jak již bylo zmíněno, pojem *hostitelská péče* není přímo zákonem upraven. Děti z dětských domovů jezdí na víkendy či prázdniny na návštěvy do rodin. *Hostitelská péče je praktikována v případech dětí, které nejsou z nějakého důvodu*

evidovány jako děti vhodné ke svěření do NRP (děti starší, v komplikované právní situaci apod.), a to zejména proto, aby se seznámily se standardy rodinného života a navázaly přátelské vztahy mimo ústavní zařízení, v němž žijí (Motejl a kol. 2007), což může přispívat k minimalizaci sociální exkluze. Děti s nařízenou ústavní výchovou jsou pouštěny ředitelem dětského domova, na základě souhlasu místně příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dle trvalého pobytu dítěte, do prověřených rodin. Je velmi sporné, zda je možné očekávat ze strany dítěte takovou emoční a osobnostní vyspělost, kdy přijme skutečnost, že se jedná pouze o dočasné pobyty v rodinném prostředí a jde o formu krátkodobé pomoci, nikoliv o prostředí, které jej přijme trvale a vytvoří mu domov.

3 PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí ukotvuje také případy, kdy ke zprostředkování NRP nedochází. Jde zejména o situace, kdy došlo přirozenou cestou k navázání vztahu mezi nezletilým dítětem a potenciálními osvojiteli či pěstouny. Tentýž zákon však jasně vymezuje pravidla procesu zprostředkování NRP, aby Česká republika dostála mezinárodním úmluvám týkajících se lidských práv, kterými je vázána a předešla tak případným nedovoleným manipulacím s nezletilými dětmi.

Graf 1. Schéma procesu zprostředkování náhradní rodinné péče

Významnou úlohu v systému NRP má sociální práce vykonávaná sociálními pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Jde o klíčové osoby v procesu zprostředkování NRP. Sociální práce by se v jednotlivých fázích měla zaměřovat na zdárný průběh NRP a měla by být jednotná v přístupech k naplňování nejlepšího zájmu dítěte. Pokud není z nějakého důvodu úspěšně završen proces sanace rodinného prostředí (srov. Bechyňová, Konvičková, 2008), je nutné minimalizovat případná traumata dítěte z umístění do nového rodinného prostředí a podporovat proces zdravého sžívání se s novou rodinou. V oblasti pěstounské péče je pak často opomíjenou, nicméně podstatnou součástí sociální práce zajištění kontaktu dítěte s původní rodinou. Pro jednotný profesionální přístup a udržení kvality sociální práce v oblasti NRP je nutné definovat základní odborná východiska a principy, které je možné označit jako standardy (lze hledat analogii se standardy kvality sociálních služeb). Vzhledem k rozvoji pěstounské péče a spolupráci s osobami pověřenými k výkonu sociálně-právní ochrany dětí při této formě NRP umožní uvedené standardy kontrolu kvality sociální práce při celém procesu zprostředkování NRP (Motejl a kol., 2007).

3.1 Úloha obecního úřadu obce s rozšířenou působností

Zprostředkování NRP spočívá ve *vyhledávání dětí vhodných k osvojení nebo svěřeni do pěstounské péče, ve vyhledávání vhodných fyzických osob stát se osvojiteli nebo pěstouny, v odborné přípravě fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny* (legislativní vymezení zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů). Je důležité zdůraznit, že jiné subjekty než uvedeným zákonem přímo zmíněné orgány sociálně-právní ochrany dětí se nemohou podílet na procesu zprostředkování tím, že vyberou vhodnou fyzickou osobu stát se osvojitelem nebo pěstounem a zorganizují její setkání s vytipovaným dítětem vhodným do NRP. Jestliže je toto pravidlo porušeno, zákon o sociálně-právní ochraně dětí určuje sankce. V případě fyzických osob se tyto dopouštějí přestupku, právnické osoby se tímto jednáním dopustí správního deliktu.

Zajišťování přípravy fyzických osob stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny mohou převzít osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany za předpokladu, že jim příslušný krajský úřad takové pověření udělil. Tyto pověřené

osoby mohou také vyhledávat děti vhodné k osvojení či svěřeni do pěstounské péče. Znovu je nutné zdůraznit, že jim nepřísluší završit proces zprostředkování osvojení či pěstounské péče tím, že naleznou dítěti náhradní rodinu.

Při procesu zprostředkování NRP vyvíjí v souladu se zákonem činnost orgány sociálně-právní ochrany dětí na různých úrovních veřejné správy. Žádost o zprostředkování NRP přijímají obecní úřady obce s rozšířenou působností, které k tomuto účelu vedou zvláštní evidenci dětí vhodných *k osvojení nebo svěřeni do pěstounské péče* a dále evidenci žadatelů *vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny*.

Dále obecní úřad obce s rozšířenou působností vede spisovou dokumentaci jak o dítěti vhodném do NRP, tak o žadatelích. Ve spisové dokumentaci týkající se dítěte jsou shromážděny informace, které poskytují obraz o vývoji dítěte po stránce fyzické, psychické, zdravotní i sociální. Zákon na ochranu osobních údajů je z pohledu žadatelů respektován jejich souhlasem ve spisové dokumentaci v prohlášení, že *orgán sociálně-právní ochrany dětí je oprávněn zjišťovat, zda žadatelé způsobem svého života zajistí pro dítě vhodné výchovné prostředí a kdykoliv průběžně zjistit zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností, které byly uvedeny ve spisové dokumentaci*.

Kompletní spisovou dokumentaci včetně zprávy ze sociálního šetření v domácnosti žadatelů (Bubleová, 2002) o NRP obecní úřad obce s rozšířenou působností postoupí v kopii příslušnému krajskému úřadu podle místa trvalého pobytu žadatelů.

3.2 Úkoly krajského úřadu

Krajský úřad provádí odborné posouzení dětí a žadatelů pro zprostředkování NRP. U dítěte odborné posouzení zahrnuje zejména: *posouzení úrovně tělesného a duševního vývoje*, včetně jeho specifických potřeb a nároků; posouzení vhodnosti konkrétní formy NRP pro dítě. *U žadatelů hovoříme o posouzení způsobilosti uchazeče a definování jeho schopností a podmínek pro přijaté dítě a zvládnutí role nebiologického rodiče v případě osvojení anebo role pečovatele v případě pěstounské péče* (Hofrová, Rotreklová, 2009). Odborné posouzení žadatelů zahrnuje zejména posouzení: charakteristiky osobnosti; psychického stavu; zdravotního stavu;

předpokladů vychovávat dítě; motivace, která vedla k podání žádosti o NRP; stabilita manželského vztahu a prostředí v rodině; další skutečnosti rozhodné pro zprostředkování NRP. Součástí odborného posouzení je také příprava k přijetí dítěte do rodiny. *Jde o příležitost žadatelů pro porozumění situaci a potřebám dítěte, které nemůže vyrůstat ve svém přirozeném rodinném prostředí, dále příležitostí pro zamyšlení se nad podmínkami sebe sama a své rodiny pro přijetí dítěte a umět tyto podmínky definovat* (Hofrová, Rotreklová, 2009).

Na základě výsledku odborného posouzení, jehož součástí je i zhodnocená schopnost dětí žijících s žadateli ve společné domácnosti přijmout dítě do rodiny, krajský úřad bez zbytečného odkladu rozhodne, zda žadatele zařadí do evidence osob vhodných stát se osvojiteli či pěstouny. Zjišťuje se také bezúhonnost žadatele, jeho manžela, druha, dítěte a jiné osoby tvořící s žadatelem společnou domácnost. Žadatelům je stanovena povinnost hlásit krajskému úřadu všechny změny rozhodné pro zprostředkování NRP do 15 dnů ode dne jejich vzniku.

Pro účely zprostředkování NRP hejtman kraje zřizuje zvláštní orgán kraje poradní sbor. Ten doporučuje pro projednávané dítě vhodné žadatele z evidence vedené krajským úřadem či ministerstvem. Krajský úřad při zprostředkování NRP přihlíží ke stanovisku poradního sboru, to má však pouze doporučující charakter pro rozhodování krajského úřadu. Členy poradního sboru jsou zejména odborníci z řad sociálně-právní ochrany dětí, dále pak z řad pedagogů, psychologů, pediatriů a dalších zdravotnických pracovníků, zaměstnanci školských, zdravotnických nebo sociálních zařízení pro výkon ústavní výchovy, zaměstnanci krajského úřadu a obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Tento zvláštní orgán kraje má nejméně pět členů a schází se vždy, je-li třeba projednat dítě vhodné ke svěřeni do NRP.

Samotný proces zprostředkování je také v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí ohraničen stanovenými lhůtami. Pokud se krajskému úřadu nepodaří do jejich uplynutí NRP zprostředkovat, je spisová dokumentace dítěte postoupena ministerstvu do tří měsíců od zařazení do evidence dětí vhodných k osvojení či ke svěřeni do pěstounské péče; u žadatelů jde o tříletou lhůtu od zařazení do evidence osob vhodných stát se osvojiteli či pěstouny.

V praxi se však často nečeká u dětí, kterým běží čas velmi rychle, na uplynutí lhůty, ale pokud se zjistí, že pro takové dítě nejsou v kraji aktuálně vhodné žadatelé, krajský úřad kontaktuje ostatní krajské úřady a zprostředkování pokračuje, je-li

odezva pozitivní. *Místní příslušnost krajského úřadu v procesu zprostředkování NRP se řídí trvalým pobytem žadatelů* (Novotná, Průšová, 2004) a platí pro: *vedení evidence pro zprostředkování osvojení či pěstounské péče; uložení povinnosti zúčastnit se přípravy k přijetí dítěte do rodiny; odborné posouzení dětí a žadatelů; rozhodnutí o zařazení žadatelů do evidence; přerušování zprostředkování; vyřazení žadatelů z evidence* vedené krajským úřadem.

Jestliže krajský úřad NRP zprostředkoval, podává soudu vyjádření o tom, zda žadatel je osobou vhodnou stát se osvojitelem či pěstounem.

3.3 Úloha Ministerstva práce a sociálních věcí

Ministerstvo práce a sociálních věcí v návaznosti na zákon č. 355/1999 Sb., o sociální-právní ochraně dětí, ve znění platných předpisů, § 22 vede evidenci dětí vhodných k osvojení či ke svěřením do pěstounské péče a evidenci osob vhodných stát se osvojiteli či pěstouny.

Ministerstvo zprostředkuje NRP v případě, že se to na krajské úrovni nepodařilo. I ministr práce a sociálních věcí zřizuje zvláštní orgán s názvem Poradní sbor, jeho účel, počet a složení členů, jakož i další aspekty jsou obdobné krajské úrovni. Ministerstvo práce a sociálních věcí rovněž při zprostředkování NRP přihlíží k doporučení poradního sboru.

Zjistí-li krajský úřad nebo ministerstvo, že žadatelé jsou vhodnými osvojiteli či pěstouny dítěte vedeného v evidenci pro zprostředkování NRP, jsou příslušným orgánem neprodleně informováni, o jaké dítě jde a kde se nachází. Mají právo se s dítětem do třiceti dnů seznámit (nejde se o lhůtu propadnou, ale pořádkovou tzn., pokud žadatel onemocněl a při seznámení se s dítětem by dítě, jakož i ostatní děti infikoval, lze tuto lhůtu prodloužit) a ten, u něhož se dítě nachází, je povinen seznámení umožnit.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí umožňuje krajskému úřadu či ministerstvu přerušit zprostředkování osvojení či pěstounské péče ze zákonem stanovených důvodů, které se týkají zejména případného trestního řízení vedeného proti žadateli, jeho manželovi, druhovi či dítěti ve společné domácnosti pro trestný čin směřující proti životu a zdraví, lidské důstojnosti, mravnímu vývoji či jmění dítěte, nebo pro jiný trestný čin, jehož spáchání může mít vliv na způsobilost žadatele

k řádné výchově dítěte (Špeciánová, 2005). O přerušení zprostředkování NRP může požádat také žadatel např. z důvodu gravidity, nemoci, zahraniční stáže či dlouhodobé služební cesty apod.

3.4 Úkoly Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Pokud žadatelé o zprostředkování osvojení vyslovili svůj souhlas se zprostředkováním osvojení prostřednictvím Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí, pak mohou osvojit dítě z ciziny nebo popřípadě žádat výlučně osvojení dítěte z ciziny. Zde je na místě pečlivě uvážit svoji finanční situaci, neboť NRP zprostředkování Úřadem pro mezinárodněprávní ochranu dětí je bezplatné, avšak náročnost (nejen finanční, ale i časová a organizační) převzetí dítěte v cizině a s tím spojené nezbytné procedury dle mezinárodních smluv v zemi původu dítěte, mohou žadatelům přinést řadu překvapení, která lze jen stěží řadit mezi příjemná.

Úřad jako ústřední správní orgán *rozhoduje o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů do ciziny a dává souhlas s osvojením dítěte do ciziny. Je také třeba znovu zdůraznit, u dítěte vhodného k osvojení, princip subsidiarity zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině, přednost má tedy zprostředkování osvojení dítěte z České republiky v České republice před osvojením v cizině* (Novotná, Průšová, 2004). Při zprostředkování osvojení Úřadem je nezbytné předání osobních údajů občanů České republiky do zahraničí, což je řešeno zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, není tedy třeba zajišťovat před jejich předáním do jiných států, souhlas Úřadu pro ochranu osobních údajů.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí stanovuje situace, kdy dochází k vyřazení z evidence dětí vhodných ke svěření do NRP nebo *osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny*. Dítě je z evidence vyřazeno vždy, pokud existuje pravomocné rozhodnutí soudu *o osvojení nebo svěření do pěstounské péče*. U žadatelů může být případně důvodem skutečnost, že se bez vážného důvodu nezúčastnili přípravy k přijetí dítěte do rodiny. Museli být však k účasti na této přípravě vyzváni. Pro zachování relevantních údajů v evidencích NRP je toto vyřazení oznamováno krajskému úřadu, ministerstvu a příp. Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí. Pro snadnější přenos dat v systému NRP mají orgány, které zprostředkovávají NRP povinnost své evidence vést také v elektronické

podobě, umožňující zainteresovaným orgánům dálkový přístup. Často se lze setkat s názorem, že stát si dává na čas s umístěním dítěte do NRP, že si snad úmyslně podrží děti vhodné ke svěřeni do NRP ve svých zařízeních, aby si zvyšoval obložnost, tedy udržoval zaměstnanost a podobné irelevantní dedukce. Z pohledu žadatelů je jistě období před přijetím dítěte plné očekávání a mnohdy o něco delší než období gravidity. Ale hlavním společenským posláním NRP je respektovat zájem a blaho dítěte, za jehož svěřeni do rodiny, která jej má řádně vychovat, nese odpovědnost právě stát. Ke svému rozhodnutí, které žadatele pro konkrétní dítě vytipuje, potřebuje mít o všech zájemcích o NRP dostatek informací. Kritizovaná zdánlivá komplikovanost systému zprostředkování NRP odráží složitost života samotného a zdůrazňuje význam tak zásadního rozhodnutí, jako je přijetí dítěte do rodiny.

4 PŘÍPRAVA K PŘIJETÍ DÍTĚTE DO RODINY

Příprava k přijetí dítěte do rodiny zvaná též jako odborná příprava se stala součástí systému NRP od účinnosti zákona o sociálně-právní ochraně dětí, tudíž mám k dispozici desetiletou zkušenost s tímto institutem. Nejprve přípravu k přijetí dítěte do rodiny zajišťovaly okresní úřady, po jejich zániku obecní úřady obcí s rozšířenou působností a v současné době ji zajišťují krajské úřady, které mohou jejich realizaci pověřit jinou fyzickou či právnickou osobu, ta však musí být pověřena k výkonu sociálně-právní ochrany. V praxi se setkáváme s tím, že většina krajských úřadů vypisuje na zajištění odborných příprav výběrová řízení s ohledem na nedostatek vlastních kapacit. Proto se forma, obsah i rozsah příprav k přijetí dítěte do rodiny v jednotlivých krajích naší republiky liší v závislosti na realizátorovi, jeho vzdělání, zkušenostech, praxi a koncepci. V základních rysech se však všichni realizátoři snaží naplnit jednak metodický pokyn Ministerstva práce a sociálních věcí a dodržují zadávací podmínky výběrového řízení krajského úřadu. *Odborná příprava k přijetí dítěte do rodiny budoucími osvojiteli se pohybuje v rozmezí od minimálně třiceti do dvaadvaceti hodin* (Novotná, Průšová, 2004) a u budoucích pěstounů je to až padesát šest hodin.

4.1 Jak se připravit na odbornou přípravu

Před přijetím dítěte do rodiny, před touto jedinečnou zkušeností může na žadatele o zprostředkování NRP doléhat řada úzkostí a nejistot. I tato fáze procesu zprostředkování NRP by měla být beze zbytku využita ku prospěchu věci. Žadatelé by už v této etapě procesu zprostředkování NRP měli o svém úmyslu přijmout dítě do NRP hovořit v širší rodině. Je velmi užitečné, pokud budoucí „nevlastní“ sourozenci, babičky a dědečkové, tety a strýčkové, neteře a synovci a jiní příbuzní přijmou dítě za „své“. Konečné rozhodnutí samozřejmě zůstává vždy na žadatelích, neboť oni budou s dítětem dnes a denně prožívat dobré i zlé, budou to zejména oni, kdo s dítětem spojí svůj život. Bubleová (2002) *doporučuje žadatelům ještě před přípravou k přijetí dítěte do rodiny zamyslet se nad svým životem a zodpovědět si následující otázky: Mám dost fyzických a duševních sil, abych dítě vychoval/a?*

Jsem tolerantní a otevřený/á vůči druhým? Zajistím dítě finančně? Co se mi v životě podařilo, co jsem dokázal/a? Co se mi nepovedlo, co mi schází? Jaké bylo moje dětství? Jaké je moje manželství / partnerství? Jsem ochoten/na se vzdát svého pohodlí? Jsem opravdu schopen/na se plně věnovat dítěti? Jsem ochoten/na se přizpůsobit? Věřím, že přesvědčím okolí, že toto rozhodnutí je správné? Nebude pro mě dítě překážkou v profesní dráze? Dovedu si představit, co obnáší výchova dítěte? Dovedu si konkrétně představit, jaké by dítě mělo být? Dovedu posoudit, jaké dítě bych opravdu nedokázal/a vychovat? Mohu upřímně říci, čím mohu být dítěti prospěšný/á?

Uvedené otázky budou jistě námětem pro žadatele o zprostředkování NRP k dalším společným úvahám a rozhovorům se žadatelem.

4.2 Východiska přípravy k přijetí dítěte do rodiny

Odborná příprava k přijetí dítěte do rodiny klade důraz na situaci a potřeby dítěte a jeho rodiny jako systému, který se v čase mění. A tato zdánlivě obyčejná myšlenka vystihuje jádro věci. Všichni potřebujeme dostávat zpětnou vazbu, resp. potřebujeme být chváleni, ale dítě nám tuto zpětnou vazbu ani přímo dát nemůže. Nepřijde nám poděkovat, jak je úžasné, že se dostalo zrovna do této prima rodiny, proto se často sociální pracovníci nechají zmást a za úspěšnou NRP považují takovou, kdy byli uspokojeni žadatelé. Ale jediným klientem sociálně-právní ochrany dětí (jak plyne ze samotného názvu), o jehož blaho jde, je vždy nezletilé dítě. Z praxe je známo množství případů nepochopení tohoto zásadního principu sociálně-právní ochrany dětí, který se často promítá do jejich rozhodování stejně jako do rozhodování jiných orgánů, např. soudů. Při práci s rodinou je tendence často rodiče hodnotit, soudit, příp. odsuzovat, „dávat jim šance“, které zhusta „nevyžívají“ a pak si nad nimi „umýt ruce“. V terénu často chybí pochopení toho, že se s rodiči pracuje proto, že dítě své rodiče potřebuje a je jeho primárním zájmem žít se svými rodiči a pokud to není možné, tak je třeba alespoň zachovat vztah, který s rodiči má. Úkolem orgánů sociálně-právní ochrany a opatrovnických soudů je zajistit, aby dítě mohlo žít se svými rodiči v bezpečí a pokud to není možné, aby byla alespoň zachována vazba mezi rodiči a dítětem. Tyto priority reflektují nejen mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána, ale také vnitrostátní právní

předpisy a od roku 2008 také vládní dokument *Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti*.

Není bez zajímavosti, že Olomoucký kraj se stal jedním ze čtyř pilotních krajů (dále kraj Karlovarský, Zlínský a Pardubický) v České republice v rámci *Národního akčního plánu transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti*. Kontakty dětí s rodiči mohou nabývat různé intenzity i podob, počínaje pravidelnými kontakty přes občasný kontakt prostřednictvím telefonu, emailu, skypu či korespondence až po vazbu, která existuje pouze na vědomé úrovni mezi pečujícími o dítě a jeho rodiči. V souhlase s Chválou a Trapkovou (2008) lze konstatovat, že *vztahy vrozené jsou dané, samozřejmé, nelze si je zvolit, rodíme se do nich, lze je pouze naplnit či nenaplnit, nelze je ztratit*.

Příprava k přijetí dítěte do rodiny by tedy měla být pohledem na životní historii dítěte, jeho aktuální situaci, potřeby a prognózu v kontextu s osobní reflexí situace a podmínek budoucích pěstounů a osvojitelů a jejich rodin.

4.3 Osvojitelé & pěstouni

Často se odborníci i laická veřejnost ptají: „*Proč existují rozdíly v přípravě budoucích pěstounů a osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny?* Základním dělicím prvkem je jejich motivace k přijetí dítěte. *Budoucí osvojitelé si chtějí zpravidla nahradit své absentující rodičovství a žádají téměř vždy o svěřeni dítěte kojeneckého, nejvýše pak batolecího věku, majoritní populace v běžném zdravotním stavu* (Čožíková, 2004).

Odborná příprava k přijetí dítěte do rodiny zaměřená na budoucí pěstouny je často určena těm, kteří zpravidla již nějaké dítě vychovali či vychovávají a také těm, kteří chtějí přijímat děti starší či děti s komplikovanější anamnézou (zdravotní stav, etnický původ atd). Dle uvedených skutečností je zřejmé, že příprava pro budoucí pěstouny je co do rozsahu i obsahu náročnější. Zejména proto, že výchova dítěte přichozího do rodiny v kojeneckém věku má podstatně méně odlišností od běžné výchovy dítěte v rodině než u dítěte v pěstounské péči, které např. žilo ve vlastní rodině i v ústavní výchově a do rodiny přišlo až v předškolním věku. *V přípravě budoucích pěstounů k přijetí dítěte do rodiny musí být nastartován proces opravdové internalizace skutečnosti, že dítě má svoje rodiče, kteří jsou pro něj*

významní, a pěstouni nejsou konkurenty či dokonce nepřáteli rodičům dítěte (Hofrová, Rotreklová, 2009). Odborná příprava k přijetí dítěte do rodiny je také vzácnou příležitostí ke sdílení, k setkání se s lidmi se stejným cílem, v podobné situaci, s podobnými očekáváními i úzkostmi. I z tohoto důvodu se jeví jako opodstatněné organizování příprav pro budoucí pěstouny a osvojitele zvlášť, a to i přesto, že tento postup s sebou přináší řadu praktických nesnází (budoucích pěstounů je vždy podstatně méně než budoucích osvojitelů, proto je třeba intenzivnější spolupráce více krajů na odborné přípravě budoucích pěstounů tak, aby se proces zprostředkování uměle neprodlužoval).

4.4 Práce se skupinou

Příprava k přijetí dítěte do rodiny je napříč republikou ve většině případů organizována *jako práce skupinová, kdy ve skupině je možné odpovídajícím způsobem pracovat maximálně s deseti manželskými páry, tedy 20 členy skupiny* (Novotná, Průšová, 2004). Dle zkušeností jde o nepřekročitelnou hranici počtu osob ve skupině pro tak náročné téma. Při skupinové práci jde o efektivní způsob realizace odborné přípravy a není tomu tak pouze s ohledem na ekonomickou náročnost. Pozitivní pro uvedený způsob práce je, že lze využít skupinové dynamiky. Účastníci přípravy vždy oceňují, že dostanou odpovědi na otázky, které by je samotné ani nenapadly a přitom jde o záležitosti velmi podstatné. Je nutno přiznat, že se jedná o skupinu značně netypickou, její členové se do ní nepřihlásili dobrovolně, jejich motivace pro práci je velmi různorodá a zpočátku spíše minimální.

Jelikož jsou budoucí osvojitelé a pěstouni ve fázi odborného posouzení, jehož součástí je odborná příprava, jsou jejich obrany zpočátku silné a mají sklon ke stylizování se. Skutečnost, že členy skupiny jsou většinou manželé, způsobuje, že se zpočátku jeden z páru staví do pozice tiskového mluvčího za oba frekventanty (častěji to bývá žena). Také socioekonomický status účastníků je velmi rozdílný, od vědeckých pracovníků univerzity až po osoby se základním vzděláním, které od ukončení základní školy neprožili jediný den svého života tím, že by někde celý den proseděli a naslouchali někomu, kdo se snaží předat své zkušenosti, znalosti apod.

Nejde však o skupinu terapeutickou, nýbrž o skupinu edukační. Jejímž cílem by měla být snaha zasíťovat všechny informace k NRP tím způsobem, aby byly srozumitelné a uchopitelné pro všechny účastníky odborné přípravy. Propojení

informací v chronologické rovině se již mnohokrát osvědčilo s tím, že na každé téma odborné přípravy je možné nahlížet z pohledu psychologického, sociálně-právního či zdravotního tak, aby byly snáze zapamatovatelné a dávaly smysl každému účastníku.

4.4.1 Specifika individuální odborné přípravy

Individuální forma přípravy k přijetí dítěte do rodiny je na místě například v případě, že osvojitelé či pěstouni absolvovali skupinovou odbornou přípravu, přijali do rodiny dítě a nyní chtějí přijmout do péče dítě další. Obsah a rozsah individuální přípravy k přijetí dítěte do rodiny se pak odvíjí od konkrétní situace v této rodině a od zakázky krajského úřadu, který vede tzv. druhožadatele ve své evidenci osob vhodných stát se osvojiteli či pěstouny. Jde o specifické požadavky v tom smyslu, na jakou oblast má být odborná příprava zaměřena. Analogicky lze postupovat také v případě, že osvojitelé absolvovali přípravu pro adoptivní rodiče, již přijali dítě do rodiny a nyní chtějí přijmout další dítě, tentokrát do pěstounské péče. V takovém případě je možné realizovat kombinaci skupinové a individuální práce v rámci přípravy k přijetí dítěte do rodiny.

4.5 Stěžejní tematické bloky odborné přípravy

Příprava k přijetí dítěte do rodiny by měla obsahovat chronologicky seřazené etapy života dítěte od jeho narození přes pobyt *v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc* či v zařízení pro výkon ústavní výchovy až po jeho příchod do NRP a jeho život v nové rodině. Z hlediska cílů přípravy k přijetí dítěte do rodiny je třeba edukaci dle Hofrové a Rotreklové (2009) zaměřit zejména na následující oblasti: *osobní historie dítěte a jeho rodinná anamnéza; principy zprostředkování NRP; seznámení se žadateli s dítětem a rozhodnutí o přijetí dítěte; převzetí dítěte ze zdravotnického či sociálního, případně školského zařízení do rodiny; první rok života v osvojitelské nebo pěstounské rodině; budování identity osvojeného dítěte či dítěte v pěstounské péči.*

Není reálné, aby byli budoucí osvojitelé či pěstouni připravováni na situace všedního života s přijatým dítětem za deset či více let (období puberty, tedy bouřlivé hormonální přeměny či období hledání kořenů na počátku adolescence), zejména u dosud bezdětných manželů. Aby bylo dítě svěřené do NRP spokojené, je nutné, aby budoucí osvojitelé či pěstouni dostali o NRP dostatek relevantních informací a rozuměli jejímu společenskému poslání. Budoucí osvojitelé či pěstouni musejí rozumět zejména potřebám nezletilých dětí a je důležité, aby měli ve svém okolí k dispozici erudovanou odbornou podporu, rozhodnou-li se ji vyhledat a využít.

4.5.1 Orientační rodina dítěte

Frekventanti přípravy k přijetí dítěte do rodiny jsou v této fázi velmi soustředěni na sebe a své potřeby, na svá očekávání, proto se k tomuto bloku vztahuje vždy jen minimum otázek. Zpravidla si účastníci odborné přípravy vůbec nepřipouští nebo jen symbolicky, že výchova přijatého dítěte se v mnohém liší od výchovy jejich vlastního právě proto, že se narodilo v jiné rodině jiným rodičům. Nemají téměř žádnou představu o tom, jaký mohlo mít dítě vytvořen vztah k rodičům, jaká byla jejich péče o dítě, maximálně produkují zkreslené a subjektivní hodnocení na základě informací z oblasti sociálně-právní ochrany dětí (kupř. dítě bylo rodičům odebráno, protože jej zanedbávali, týrali apod.)

Není zdaleka předčasné v rámci úvodního bloku začít klást důraz na porozumění rozdílu mezi osvojením a pěstounskou péčí podle toho, jakou životní historii dítě má za sebou a z toho vyplývající specifické potřeby a nároky dítěte, což znamená, jaké podmínky je mu třeba zajistit svěřením do NRP.

Cílem je:

- porozumět situaci dítěte separovaného od rodičů v závislosti na věku, okolnostech odchodu z rodiny, na vztazích s rodiči či sourozenci, příp. širší rodinou;
- porozumět souvislostem mezi věkem dítěte a typem NRP s ohledem na saturaci potřeb dítěte.

Techniky práce:

brainstorming; výklad; diskuze; kazuistické studie.

4.5.2 Ústavní či obdobná výchova

Mezi veřejností i odborníky stále přetrvává názor o zásadní škodlivosti pobytu dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo pro výkon ústavní výchovy, všichni vnímáme riziko psychické deprivace dětí na úrovni zařízení zdokumentovaných před dvaceti i více lety. Psychickou deprivaci můžeme definovat stejně jako Koluchová (2002) *jde o stav, který vzniká, jestliže jedinec nemá uspokojovány základní psychické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu*. Projevy psychické deprivace mohou být velmi různé, např. u dětí do tří let věku jde o opoždění psychomotorického vývoje, dále nápadná povrchnost a nediferencovanost citů a sociálních vztahů, chudší duševní obzor, nezúčastněná nebo rozmrzelá nálada, ne dětsky vážný výraz. Také řeč je citlivým ukazatelem deprivace poškození, řečový projev dítěte je chudý, chybí mu typicky dětská radost a zvědavost. S přibývajícím věkem dítěte nastávají další projevy, deprivované děti mají často odloženou povinnou školní docházku, neboť na školu nebývají v obvyklém věku dostatečně vyzrálé. Někdy si idealizují své rodiče, s nimiž nic dobrého neprožily či se dožadují nových rodičů. Děti zasažené následky deprivace mají často sníženou motivaci k přípravě na vyučování. Výrazněji deprivované děti mohou být tudíž navrhovány k přeřazení do speciálních škol, ačkoliv jsou jejich intelektové dispozice v normě. Jejich prospěch však neodpovídá jejich schopnostem. U školních dětí se také projevuje deprivace nápadnostmi a výkyvy v chování, zvláště v sociálním styku. Po traumatizujících zážitcích v rodině či likvidaci vztahů v důsledku změny prostředí se u dětí mohou objevovat neurotické potíže, agresivita a prohlubuje se citová otupělost a nedůvěra k lidem. V pubertálním a adolescentním věku se projevují důsledky prožité deprivace ve vztahu ke skupině, v sociálním začleňování (jako např. nespokojenost se sociální pozicí, neadekvátní sebehodnocení), dále to bývá posunutá hierarchie hodnot, nežádoucí rysy charakteru, nebezpečí vzniku závislostí apod. Důsledky prožité deprivace mohou přetrvávat až do dospělosti každého jedince. Jde o vážné narušení psychického vývoje, jež se může projevit v celé struktuře osobnosti, v chování, v sociálním začleňování. Již profesorka Koluchová (2002) zjistila svými výzkumy, že *psychická deprivace je trvale napravitelná, sledované faktory nápravy ve výzkumech jsou především genetické dispozice, hloubka a rozsah deprivace poškození, kvalita a počet prostředí, ve kterých dítě žilo před přijetím do náhradní rodiny, věk dítěte při přijetí*

do takové rodiny, osobnost osvojitelů či pěstounů a vztahy v osvojitelské či pěstounské rodině. Tento závěr je tedy velkou příležitostí pro optimalizaci forem života dětí, které se ocitly mimo vlastní rodinu.

V podstatě je důležité vědět a rozumět tomu, jak dítě separované od rodičů pobyt v zařízení jakéhokoliv typu prožívá a dále by měli účastníci odborné přípravy vědět, jaké informace mohou v zařízení získat, aby se mohli kvalifikovaně rozhodnout o přijetí konkrétního dítěte do rodiny.

Cílem je:

- porozumět situaci dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či v ústavní výchově z pohledu dítěte a saturace jeho potřeb;
- získání informací o jednotlivých typech zařízení.

Techniky práce:

motivační videoprojekce; brainstorming; výklad; diskuze; kazuistické studie a tvorba příběhů.

4.5.3 Zprostředkování NRP

Podle zkušeností řady subjektů, zajišťujících přípravy k přijetí dítěte do rodiny, se u frekventantů objevují stále stejné otázky, týkající se osvojení dítěte při spolupráci s Fondem ohrožených dětí, zda mají žadatelé právo výběru, souvztažnosti mezi věkem dítěte a věkem adoptivních rodičů, zda existuje protekce při přidělování dětí apod. V případě osvojitelů se velmi výrazně do přípravy promítá jejich touha naplnit své rodičovství a u pěstounů naopak dochází k vnímání sebe jako jakéhosi zachránce, který je ochoten pomoci dítěti a zpravidla si nepřipouští, že i jemu právě přijaté dítě naplní jeho očekávání a potřeby. Pokud jde o uspokojování základních psychických potřeb v rodině, je třeba dodat, že se zdaleka nejedná o jednostranný proces. Existuje-li snaha na problém nahlížet zejména z pohledu dítěte, jde o přirozený jev, neboť dospělí mají mít směřem k dětem ochranné tendence, přesto se sluší připomenout, že uspokojování základních psychických potřeb probíhá také ve směru od dětí k rodičům. Děti svou existencí a soužitím s rodiči stejně tak účelně a přirozeně uspokojují základní psychické potřeby svých dospělých vychovatelů. Dle Matějčka (2002) rozlišujeme pět základních psychických potřeb: *Potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti*

vnějších podnětů – jejich náležitý přísun zvenčí je jedinečnou vývojovou stimulací dítěte, umožňuje, aby se organismus naladil na žádoucí úroveň aktivity (jedinec se nebude nudit ani nebude soustavně přetěžován). Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech – základem učení je řád a smysl podnětů, které se na jeho základě stávají poznatky a zkušenostmi. Říkáme tomu smysluplný svět. Kdybychom všechny podněty z okolí vnímali jako náhodné, nemohli bychom se ničemu naučit. Potřeba primárních citových a sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů – naplňuje se v citových vztazích k lidem v okolí, její uspokojení přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání jeho osobnosti. Nenaplnění této jistoty může vést ke vzniku agresivního chování. Potřeba identity, tj. potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty – potřeba být uznáván, oceňován či prostě přijímán. Z uspokojení této potřeby vychází zdravé vědomí vlastního já. To je podmínkou osvojení si užitečné společenské role a stanovení si hodnotných cílů pro svá snažení. Potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy – uspokojení této potřeby dává lidskému životu časové rozpětí neboli možnost žít od minulosti do budoucnosti, na něco se těšit, k něčemu směřovat, o něco se snažit.

Pro rodinu je ovšem příznačné, že dospělí vychovatelé nejsou zdaleka pouze uspokojovateli potřeb svých dětí. Výchova dětí není pro rodiče něco jako jejich zaměstnání, rodiče se v roli vychovatelů svých dětí na jejich osudu tzv. bytostně angažují, budoucnost dítěte předvídají, plánují či formují. Protože však svůj čas neoddelují od času dítěte, předvídají, plánují a formují tak i budoucnost svoji vlastní. Je tedy možné tvrdit, že rodiče v dětech překonávají svůj osobní čas, protože v dětech bude pokračovat jejich osobní vklad, až rodiče tento svět opustí. S ohledem na téma náhradní rodinné výchovy je míněn samozřejmě nikoliv vklad genetický, ale ten, který děti od rodičů získají jejich výchovou a životem s nimi. Ve spojitosti s výchovou v rodinném systému je užíváno termínu interakční model. Znamená ve své podstatě předávání podnětů mezi dvěma nebo více lidmi. Jde o vzájemné působení zúčastněných mezi sebou navzájem. Nejde tedy o jednosměrné záměrné cílevědomé působení, které se projevuje všestranným formováním osobnosti pasivního vychovávaného, jak bývá výchova v pedagogických disciplínách v širším smyslu definována. Funkce profesionálního vychovatele bývá vázána na jeho pracovní prostředí a většinou také na pracovní čas. Výchova v rodině je specifická tím, že rodič je ve výchově dítěte osobně angažován a jeho funkce jako

vychovávajícího není časově ani místně omezená. Rodinná výchova je tedy osobitá součinnost, z níž mají výchovný prospěch jak vychovávající tak vychovávaní, tím se odlišuje od výchovně vzdělávacího procesu v institucích k tomuto účelu vytvořených.

Hodnotíme-li výchovu v rodině z hlediska pedagogických zásad, najdeme zde řadu odlišností. U profesionálního vychovatele se očekává, že bude k vychovávaným spravedlivý, bude jednat uvážlivě a klidně, bude dbát na plánovité, soustavné a důsledné udílení odměn za chování a jednání žádoucí a za nežádoucí pak bude následovat trest. *U vychovatele v rodině je však velmi obtížné tento postup zachovat, neboť citová neutralita rodičů k dítěti je téměř nemožná a co je nejdůležitější, není ani žádoucí* (Čožíková, 2008). Protože podstatným principem výchovy v rodině je obdarovávání se radostí. Jeden druhému dělají nebo se snaží dělat radost, to vše bez podmínek a bez zásluhy. Rodinné prostředí totiž poskytuje dítěti možnost odpuštění, které má velkou výchovnou účinnost. Jistě větší než samotný trest ve své zastrášovací funkci. Síla rodinné výchovy totiž spočívá zejména ve vzájemných citových vztazích.

V této fázi přípravy k přijetí dítěte do rodiny stále existuje velká zaměřenost žadatelů na sebe sama, což se zrcadlí ve formulaci otázek: „Budeme ještě dlouho čekat? Jak proběhne výběr dítěte pro naši rodinu?“. Je dobré místo popisování procedur poradního sboru přiblížit jeho jednotlivé členy po profesní stránce a nechat samotné účastníky přípravy, aby zhodnotili, zda je tento způsob výběru rodičů pro dítě kvalifikovaný jaké má přednosti pro dítě i pro ně. Je vhodné provést srovnání s metodou tzv. přímé adopce (bez procesu zprostředkování NRP), kterou zpravidla znají z praxe některých nestátních neziskových organizací a na konci bloku jsou schopni sami budoucí osvojitelé formulovat rizika plynoucí z takového postupu.

Cílem je:

- porozumět tomu, v jaké fázi procesu zprostředkování NRP se frekventanti přípravy právě nachází, co mají za sebou a co je ještě čeká;
- sjednotit informace, kdy účastníci jinak rozumí stejným informacím, které obdrželi;
- ujasnit si terminologii a porozumět základním principům správního řízení v procesu zprostředkování NRP;
- porozumět systému evidencí osob vhodných stát se osvojiteli či pěstouny vedených na různých stupních veřejné správy;

- pochopit roli osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí v procesu zprostředkování NRP;
- reflektovat své dosavadní zkušenosti, pozitivní i negativní v procesu odborného posouzení v rámci NRP; porozumět odbornému multidisciplinárnímu přístupu k řešení situace dítěte umístěného mimo své přirozené prostředí s důrazem na naplňování psychosociálních potřeb;
- porozumět smyslu jednotlivých etap procesu zprostředkování NRP do té míry, že budou aktivními účastníky připravenými se kompetentně rozhodovat o přijetí konkrétního dítěte do rodiny.

Techniky práce:

výklad; řízená diskuze; modelové situace; kazuistiky; práce s příběhy.

4.5.4 Seznámení se s dítětem

Budoucí osvojitelé či pěstouni často vstupují do procesu zprostředkování se zcela nereálnými představami, kterým dominuje zcela iracionální přesvědčení, že největší terno je dítě z baby-boxu. Z tohoto důvodu je žádoucí přizvat, v tomto bloku odborné přípravy, zdravotníka s praxí buď přímo v kojeneckém ústavu, nebo se zkušenostmi z neonatologie. Pediatrická část má velký význam právě v přípravě budoucích osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny, neboť ti jsou zpravidla připraveni přijmout dítě kojeneckého věku.

Děti přicházející do NRP jsou děti s rizikovým vývojem, jehož příčinou je pravděpodobně nesledovaná gravidita matky a její životospráva v období očekávání narození dítěte, častý porod mimo zdravotnické zařízení, o jehož průběhu se lze pouze dohadovat, absentující anamnestické údaje o významných okolnostech a osobách apod. Frekventanti zejména z řad budoucích osvojitelů musejí porozumět tomu, že čím mladší dítě přijímají, tím méně relevantních informací o zdravotním stavu dítěte dostanou. Budoucí pěstouni mají zajištěn spíše přísun informací v oblasti fetálního alkoholového syndromu či hyperaktivitou s poruchami pozornosti. Není pak vyloučeno, že žadatelé, pro které jsou informace o zdravotním stavu dítěte rozhodující, se po absolvování přípravy k přijetí dítěte do rodiny přikloní k přijetí dítěte spíše staršího oproti původním představám. Zpravidla jde o dítě kolem jednoho roku věku s ohledem na možnost stanovení prognózy vývoje.

U starších dětí od batolecího věku výše, které chtějí žadatelé přijmout do rodiny, je třeba varovat účastníky odborné přípravy před fenoménem tzv. seznamovacích víkendů (Hofrová, Rotreklová, 2009). Takový postup často nabízejí zařízení pro výkon ústavní výchovy jako vhodný, ale je zásadně v rozporu se zájmem dítěte, neboť žadatelé dítě odvedou ze zařízení, vezmou ho k sobě domů na víkend a pak jej zase do zařízení vrátí, čím dítě obrovskou měrou znejišťují a sami tak uměle prodlužují, při definitivním převzetí dítěte, období navazování vztahů a získávání vzájemné důvěry.

Cílem je:

- získání reálného náhledu na validitu informací týkajících se dítěte a možnost jejich doplňování;
- posílení vědomí jejich vlastní odpovědnosti za rozhodnutí, zda dítě přijmout; poskytnout možnost pro uvážení specifik párového rozhodování.

Techniky práce:

výklad; řízená diskuze; práce s kazuistikami.

4.5.5 Dítě v rodině – nový začátek

V této fázi přípravy k přijetí dítěte do rodiny se lze nejčastěji setkat s otázkami na předadopční péči v oblasti kontrol života dítěte svěřeného do péče nahrazující péči rodičů, jde o termíny a průběh, dále podrobnosti týkající se rodičovské dovolené, strach z reakcí okolí na přijetí dítěte do rodiny, jak dlouho sblížení s dítětem trvá apod. U budoucích osvojitelů je patrná návaznost na bloky „Orientační rodina dítěte“ a „Ústavní či obdobná výchova“, kdy je třeba období sžívání účastníkům přiblížit očima dítěte, jak prožívá tuto zásadní změnu ve svém životě. Po příchodu do osvojitelské rodiny by dítě nemělo být stresováno a znejišťováno náhlými změnami více, než je nezbytné. Samostatnou část práce pak tvoří zacházení s projevy psychické deprivace, kdy je navazováno na blok týkající se procesu zprostředkování NRP.

Další podstatnou součástí tohoto tématu je vstřípit budoucím osvojitelům jako nezbytné připravit vstřícné a přijímající okolí pro přijaté dítě, jak vztahové (příbuzní osvojitelů), tak i faktické (sousedé, kolegové v zaměstnání, známí).

Je přirozené, že přijde doba, kdy budou chtít mít budoucí osvojitelé či pěstouni od všech úřadů a vyšetřování klid, ale tato strategie rozhodně není v nejlepším zájmu svěřeného dítěte. Důraz by měl být na odlišnosti mezi životem dítěte, které se do rodiny narodilo a mezi životem s dítětem přijatým.

V případě budoucích pěstounů jsou kladeny jiné dotazy, týkají se nejčastěji vztahů mezi vlastním dítětem a dítětem svěřeným do pěstounské péče či kontroly výdajů z prostředků vyplacených státem na hmotné zabezpečení dítěte svěřeného do pěstounské péče i pěstouna samotného.

Rozdíl je patrný také ve věku svěřovaných dětí do pěstounských rodin, neboť jde o děti předškolního i mladšího školního věku (děti staršího školního věku často nemají zájem o život v rodině a opakované nabízení tohoto modelu života je zřídka kdy korunováno úspěchem).

Závažným a velmi významným tématem je seznamování se i s rodiči dítěte, má-li k nim dítě vytvořen vztah, příp. se sourozenci či širší rodinou. Je užitečné vytvořit si s rodiči plán budoucí spolupráce, neboť právě oni mohou být významným informačním zdrojem o historii či zdravotních rizicích na straně dítěte. Zde samozřejmě stěžejní úlohu přebírají sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí, kteří jsou zprostředkovateli setkání rodičů s pěstouny a také koordinátory jejich vzájemné komunikace.

Cíle pro osvojitele:

- porozumět tomu, jak přechod do nového prostředí prožívá přijaté dítě; získat základní informace o práci s projevy psychické deprivace dítěte; získat náhled na roli ostatních příbuzných při přijímání dítěte do rodiny.

Cíle pro pěstouny:

- porozumět specifickým projevům dítěte přicházejícímu ze zařízení pro výkon ústavní výchovy či zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc; porozumět tomu, jak tuto změnu vnímá přijaté dítě;
- porozumět tomu, jak přechod dítěte do pěstounské péče vnímají rodiče.

Techniky práce:

výklad; řízená diskuze; práce s kazuistikami; práce s příběhy.

4.5.6 Role náhradního rodiče

Tento tematický blok přípravy k přijetí dítěte do rodiny by měl být zaměřen zejména na přijetí jinakosti rodičovství osvojitelů či pěstounů ve srovnání s biologickým rodičovstvím. Otázky, které se nejčastěji vyskytují, jsou v podstatě obměnou té jedné a zásadní, plně koncentrovaných obav: „*Co když nás dítě nepřijme a řekne, že nejsme ti správní rodiče?*“ V souladu s Matějčkem (2002) *rozlišujeme rodičovství biologické a rodičovství psychologické*. Za optimální samozřejmě považujeme situaci, kdy rodičovství biologické existuje ve shodě s rodičovstvím psychologickým. V oblasti náhradní rodinné výchovy se však setkáváme spíše s případy rodičovství nejprve biologického, kdy rodiče své dítě opouštějí (ať už k tomu mají jakýkoli důvod) a následně pak s případy rodičovství psychologického, kdy cizí lidé přijímají cizí dítě za své. Proces přijetí dítěte za své bývá označován jako pravé rodičovství. Lidé, kteří se ujímají opuštěného dítěte bez vlastní rodiny a rozhodnou se mu jeho rodinu vytvořit, se chovají lidsky, přirozeně, zdravě a vyspěle, když dokáží překonat osobní egoismus.

Zejména je však třeba oddělit roli osvojitele od role pěstouna, neboť v případě osvojení dochází k naplňování jiných potřeb dítěte než v pěstounské péči. V případě žadatelů o osvojení je v odborné přípravě nutné se zaměřit zejména na velmi bolestnou ztrátu biologického rodičovství, kdy lze využít i neoficiálních částí programu a je možné tak eliminovat přítomnost lektorského týmu.

Co se týká role pěstouna, jde spíše o skutečnost nevnímat pěstounství stejně jako rodičovství ve vztahu ke svým vlastním dětem. Naplnění role pěstouna nespočívá v konkurenci jeho rodičům, ale v jejich respektování. Pěstouni, kteří neporozuměli své vlastní úloze v životě přijatého dítěte, naplňují často pouze své vlastní potřeby (uznání, úspěch, srovnávání s neúspěšnými rodiči dítěte), čímž staví dítě do neřešitelné situace se závažnými důsledky.

Úkoly pěstouna spočívají také v přípravě své vlastní rodiny na přijetí dalšího dítěte. Úlohou přípravy k přijetí dítěte do rodiny je pomoci pěstounovi, aby dokázal děti již žijící v rodině na tuto novou skutečnost připravit.

Jak vyplývá z výše uvedeného, v této fázi je nutné již pracovat se skupinami budoucích osvojitelů a pěstounů odděleně, neboť mnohým budoucím osvojitelům připadají pěstouni, kteří se svobodně a dobrovolně rozhodli převzít na sebe úkoly pěstouna, jako obyvatelé z jiné planety.

Cílem je:

- přijmout rozdíly biologického a psychologického rodičovství a porozumět jim; poskytnout prostor pro sdílení ztráty biologického rodičovství;
- porozumět roli biologických rodičů dítěte v osvojení a v úrovních prožitkové přijetí biologických rodičů dítěte;
- porozumět významu rodičů dítěte svěřeného do pěstounské péče, přijmout je jako partnery při výchově dítěte.

Techniky práce:

výklad; řízená diskuze; práce s kazuistikami; zážitkové techniky.

4.5.7 Identita přijatého dítěte a její utváření

Pojem osobní identita je pro náhradní rodinnou výchovu velmi významný a to jak pro rodiče, tak pro děti. Ačkoliv je termín identita velmi frekventovaným výrazem současné epochy, je třeba zmínit, že základní teorie jsou spojeny se jmény E. Erikson a J. E. Marcia. I když Erikson původně vyšel z psychoanalýzy, překročil její rámec zdůrazňováním konstruktivní a psychosociální podstaty identity. Považuje ji za aspekt aktivního hodnocení a organizace sebepercepce. Naproti tomu Marcia vytvořil model čtyř stavů identity, kde se předpokládá následující vývoj: od difúze identity k předčasnému uzavření, dále se očekává prožívání krize identity ve stadiu tzv. moratoria a nakonec vyřešení krize dosažením stabilní identity. Na rozdíl od teorie Marcii se dnes předpokládá, že *identita v životě jedince není fixním výsledkem, ale že jsou možné její proměny* (Sobotková, 2003). Nejzřetelněji to vyjadřuje teoretický směr sociálního konstruktivismu, který říká, že sebedefinování a redefinování je nepřetržitým procesem. Identitu jedince tedy můžeme vyjádřit ve třech oblastech jako: hluboký pocit vlastní totožnosti založený na prožívání vlastní kontinuity (tj. definice intrapersonální); ztotožnění jedince s jeho životními rolami (tj. definice interpersonální); prožívání příslušnosti k větším či menším společenským celkům (tj. sociální rámec sebevymezení).

Problematiku identity lze také formulovat jako subjektivní prožívání vlastní autenticity, jedinečnosti a konzistentnosti v čase a prostoru.

Shrneme-li shora uvedené informace, identita je vnitřní odpovědí jedince na otázku, kdo jsem. Ne tedy co mám a co mi patří, ale co já sám pro sebe samotného

a pro druhé lidi znamenám, jaké místo zaujímám v systému vztahů, které existují v mém sociálním okolí. Identita je tedy záležitost vztahová, což je pro rodinný systém velmi typickým rysem. Jde o internalizované vztahy uvnitř společenského prostředí, které mají své vnější formy a jsou do určité míry institucionalizovány.

Nepříznivé psychosociální podmínky vývoje u dětí mohou mít devastující vliv na vývoj identity v dětství. K této problematice se však text vrátí dále při pojednání o psychické deprivaci, která s identitou zásadně souvisí.

Absence pevného citového pouta a kontinuální rodičovské péče mohou vyústit také v poruchu utváření osobní identity, neboť je ohroženo prožívání vlastní individuality. Po umístění takového dítěte do kvalitní náhradní rodiny, namnoze pěstounské rodiny, lze kompenzovat nestálost a nejistotu prožitých životních situací. Nezvládnutí vystavění základů osobní identity vede k prožívání pocitů nezakotvenosti a nezakořeněnosti a je velkým nebezpečím, které může mít řadu podob. Rodičovská identita je jedním ze základních rozměrů osobnosti člověka a to, jak se v rodičích resp. vychovatelích utváří, má pak dalekosáhlý vliv na sociální vývoj dítěte. *Porozumět rodičovské identitě znamená možnost porozumět i vývoji dítěte. U náhradních rodičů, zejména u osvojitelů toto téma zaznívá stále s obzvláštní naléhavostí. Osvojitelé totiž mají mimořádně intenzivní potřebu rodičovské identity, mají tedy problémy osvojenému dítěti skutečnost adopce sdělit a tuto s ním také sdílet* (Sobotková, 2007).

Systémový přístup k rodině ji umožňuje vidět jako složitý, vzájemně se ovlivňující vztahový a komunikační systém. V souvislosti s psychologickou strukturou rodiny můžeme problém rodinné identity popsat takto: rodinná identita je subjektivním aspektem rodinné celistvosti. Je to kognitivní a emocionální „my“ dané rodiny. Představuje zachování jistých hodnot, spojenectví při řešení problémů adaptace, vzájemné doplňování se v procesu uskutečňování rodinných rolí. Rodinná identita zahrnuje pocity vzájemné blízkosti, sounáležitosti, projevy zájmu a vřelosti. Úzce souvisí s kohezí rodiny; jde vlastně o rodinnou stabilitu, která udržuje rodinnou identitu v čase, udržuje kontrolu nad konflikty a schopnost rodiny měnit se a dále se rozvíjet.

Rodinná identita je v optimálně fungujících rodinách v relativní rovnováze s osobní autonomií jejích členů. Výsledky výzkumu provedeného v Olomouci na počátku 90. let minulého století v pěstounských rodinách, podle Sobotkové (2003), hovoří jasně. V náhradních rodinách, zejména pak ve velkých pěstounských

rodinách bývá *rodinná identita zejména v prvních fázích křehká a náchylná k nezdravým fixacím ve snaze pěstounů posílit rodinné vztahy*. Důvodem je zejména to, že pěstounská rodina vzniká jako umělý systém, kde nejsou přítomny přirozené sekvence. Pěstoun musí prokázat vysokou míru flexibility a adaptability, když přijímá do rodiny ze dne na den biologicky „cizí“ dítě. Často starší a mnohdy také s určitým handicapem ve vývoji. Právě obavy z absence biologických pout, z nepředvídatelnosti vývoje dětí a z celkově zvýšených rizik mohou vést ke zbytnění rodinného „my“ na úkor identity jednotlivých členů rodiny, v tomto případě dětí. V provedeném výzkumu se ukázalo, že k utvoření takového nezdravého „my“ přispívají určité osobnostní rysy pěstounů jako např. úzkostnost, rigidita, dominance apod. Je tedy důležité dle Sobotkové (2003) *předcházet problémům v oblasti vývoje rodinné a osobní identity a to následujícím způsobem: zaměřit se na kvalitní psychologickou diagnostiku žadatelů o NRP – zejména zvýšit obezřetnost v případech, kdy manželé nejdříve žádali o adopci, neboť zde mohou přetrvávat vyšší nároky na dítě a menší tolerance poruch a odchylek ve vývoji dítěte; ctít zásadu „vhodné dítě do vhodné rodiny“ – zdůraznit možnost volby k přijetí konkrétního dítěte do rodiny, podcenění tohoto citlivého aspektu může mít nepříznivé následky pro celou rodinu; poskytovat odbornou psychologickou pomoc zejména v prvních fázích sžívání rodiny a při přijetí dalších dětí, za klíčové lze také považovat ponechat mezi přijetím jednotlivých dětí do rodiny dostatečný odstup; klást větší důraz na prevenci možných problémů prostřednictvím výchovně vzdělávacích aktivit pro náhradní rodiče, týž princip je třeba uplatnit již při tvorbě koncepce přípravy fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny (příprava budoucích pěstounů a osvojitelů); podporovat spolupráci odborníků a náhradních rodičů – aby se nestali pouze objektem výzkumu a odborné péče, je třeba zaměřit se také na spolupráci i mezi státními orgány a neziskovým sektorem*. V souvislosti s přípravou osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny se opět vtíravě nabízí otázka, zda dítěti, které bylo přijato do osvojitelské rodiny, tuto skutečnost sdělit či zatajit. V této záležitosti panuje mezi odborníky vzácná shoda, jednoznačně sdělit. A ne pouze jednou, je třeba se k tomuto mezi rodiči – osvojiteli velmi nepopulárnímú tématu opakovaně vracet. Není-li brána v úvahu litera zákona, přesněji řečeno sdělení č. 104/1991 Sb., o úmluvě o právech dítěte, které má charakter nadnárodního závazného právního předpisu, kde je jasně deklarováno právo dítěte znát svůj původ, hovoří jasně jak odborná literatura, tak i zkušenosti z praxe ve prospěch upřímnosti a pravdy. Neboť i náhradní rodiče

by jako vychovatelé svých dětí nebyli nadšeni ze zjištění, že jim po jejich záměrném výchovném působení děti neříkají pravdu, vymýšlí si, zapírají a překrucují skutečnost.

Doporučení pro náhradní rodiče je natolik jednoznačné proto, že hovoříme o nejefektivnější prevenci hrozících komplikací, které jsou zpravidla daleko vážnější než ty, které přináší informovanost dítěte.

Jestliže dítěti rodiče něco zatají, pak žijí v neustálém napětí, zda se to někdy prozradí. Nachází se v situaci tzv. podprahového stresu. Je vhodné této situaci předejít.

Když někdo otřese po léta budovanou jistotou dítěte, které neví, že vyrůstá v náhradní rodině, hroutí se mu celý svět. A přijaté dítě neviní toho, kdo mu tímto světem otřásl, ale toho, kdo před ním zatajil skutečný stav věcí. Obrací se proti těm, kterým do osudného okamžiku bezmezně důvěřovalo. A nastupuje problém osobní identity, dítě řeší, kým vlastně je, zda dítětem přijatým a milovaným či dítětem nechtěným a odvrženým.

Takže je na místě nečekat, až se bude dítě samo ptát, ale začít se sdělováním informací o původu dítěte již kolem třetího roku jeho věku. Pozdější sdělení s sebou nese řadu komplikací. Čím je dítě starší a čím více jeho vlastní já vývojem vyspělo, vyhranilo se a utvrdilo, tím obtížněji se bude měnit a přizpůsobovat změnám v nazírání na vlastní původ, vlastní a náhradní rodiče a celý svůj dosavadní život. Při sdělování skutečností o původu dítěte je vhodné respektovat (Koluchová, 2002) následující tři zásady: *děti by měly o svém původu a o své rodině vědět alespoň tolik (spíše více), kolik vědí lidé v okolí a neměly by být nikdy zaskočeny nějakým nečekaným, netušeným sdělením; pravda, kterou se dítě dovídá, má odpovídat jeho věku, rozumové vyspělosti, možností a schopností danou situaci pochopit, ke svým sdělením mohou náhradní rodiče postupem času dle rozumového vyspívání dítěte další podrobnosti přidávat, ale neměli by nic zásadního na těchto sděleních měnit; pravda musí být sdělena tak, aby nikoho neurážela a neponižovala.*

Úkolem odborné přípravy k přijetí dítěte do rodiny budoucích osvojitelů tedy je přeznačkování v tom smyslu, že se změní zpravidla negativní konotace sdělení o přijatém dítěti (není naše, matka se ho zřekla apod.) do neutrální či ještě lépe pozitivní úrovně.

Na rozdíl od budoucích osvojitelů mají budoucí pěstouni jeden problém navíc, byl již zmíněn výše v textu, a to když považují, zejména pod tlakem laické

(a někdy bohužel i odborné veřejnosti) pěstounskou péči za miniadopci. Jde o zásadní nepochopení nejen institutu pěstounské péče, ale celému systému sociálně-právní ochrany dětí jako takovému. Odebrání dítěte z rodiny je zde považováno za sankci, neboť biologická rodina si nezasloužila možnost své dítě vychovávat a musí být nahrazena kvalitní pěstounskou rodinou. Je třeba pracovat na změně postojů budoucích pěstounů v tom smyslu, že zde jsou pro dítě, ne proto, aby blahosklonně tolerovali biologické rodiče. Pěstounem se tedy může stát pouze člověk otevřený, přijímající a schopný na sobě tvrdě pracovat, (terapeutické dovednosti jsou výhodou), neboť role pěstouna je v uvedeném smyslu velmi složitá a nejednoznačná. Příprava k přijetí dítěte do rodiny však musí předat pěstounovi jasný vzkaz, že bez následné odborné pomoci se po převzetí dítěte jednoduše neobejde.

Příprava k přijetí dítěte do rodiny zaujímá posledních deset let v systému NRP v České republice nezastupitelné místo, je nedílnou součástí odborného posouzení, a to v jakékoliv podobě. Formy, metody i techniky práce s budoucími pěstouny či osvojiteli procházejí poměrně dynamickým vývojem jak v oblasti práce se skupinou, tak i v individuální práci s žadateli o NRP. Model zde uvedený nemá být vydáván za jediný správný, je spíše jedním z možných, reflektující zkušenosti řady odborníků, osvojitelů i pěstounů (každý lektor jistě získává od účastníků po absolvování přípravy zpětné vazby) a směřuje k posílení kompetencí budoucích osvojitelů a pěstounů a tím zároveň usnadňuje situaci dětem přicházejícím do podmínek nové rodiny.

Cílem pro osvojitele:

- porozumět tomu, proč má dítě znát všechny informace o svém původu a proč je to dobré i pro osvojitele;
- zbavit se obav z jiné kvality adoptivního rodičovství a domnělé konkurence ze strany biologických rodičů dítěte; vyrovnat se ztrátou biologického rodičovství a porozumět hodnotě i obsahu sociálně-psychologického rodičovství;
- připravit se na vnitřní přijetí biologických rodičů dítěte a tím i kořenů přijatého dítěte;
- přijmout zodpovědnost za utváření osobní identity přijatého dítěte;
- získat informace o postupu v různých vývojových fázích života dítěte, o sdílení životní historie a kořenů přijatého dítěte.

Techniky práce:

výklad; řízená diskuze s osvojiteli, kteří přijaté dítě již vychovávají; reflexe v menších skupinách; příklady z praxe.

Cíle pro pěstouny:

- porozumět smyslu pěstounské péče s ohledem na potřeby dítěte a situaci jeho rodiny a možnosti návratu dítěte k rodičům;
- připravit se na přijetí své role i v otevřenosti ve vztahu k rodičům dítěte, jeho sourozencům, popř. k širší rodině;
- zprostředkovat různé názory či postupy při navazování a rozvíjení vrozených vztahů přijatého dítěte;
- připravit budoucí pěstouny na nutnost odborného doprovázení po přijetí dítěte do rodiny.

Metody práce:

výklad; řízená diskuze s pěstouny, kteří přijaté dítě již vychovávají; reflexe v menších skupinách; příklady z praxe; motivační videoprojekce.

ZÁVĚR

Cílem předložené bakalářské práce „Náhradní rodinná péče – příprava budoucích žadatelů k přijetí dítěte do rodiny“ byla snaha představit akademické obci obsahovou náplň a vlastní průběh realizace programu „Příprava žadatelů k přijetí dítěte do rodiny“.

V první kapitole práce vymezuji základní pojmový aparát, který je stěžejný pro oblast náhradní rodinné péče a snažím se objasnit, že zažitý pojem „náhradní“ pro danou oblast není zvolen adekvátně. Následně jsem předložil krátký historický exkurz utváření se pohledu na dítě a jeho práva v průběhu uplynulých staletí.

Další dvě kapitoly podávají shrnutí legislativního rámce forem náhradní rodinné péče a popisují proces zprostředkování náhradní rodinné péče ze strany státní správy a samosprávy.

Konečně čtvrtá kapitola je určující pro samotnou práci. Detailně představuje jednotlivé dílčí kroky „Programu přípravy budoucích žadatelů k přijetí dítěte do rodiny“. V rámci tohoto programu se setkáváme s lidmi, kteří jdou za svým cílem. Usilují o statut základní společenské skupiny, která ve společnosti plní řadu funkcí a její funkce je nezastupitelná. Účastníky programu, muže a ženy různého věku a z různých socioekonomických pozic potkáváme v ulicích našich měst a obcí. Na první pohled nejsou ničím výjimeční a ničím se neodlišují – přesto ve svém nitru jsou traumatizováni neúspěchem, opakovanou snahou do pomyslného vzorce „já“ a „ty“ vložit výslednici tohoto snažení, založit rodinu. Příprava žadatelů v sobě nese také silný terapeutický prvek, který účastníkům programu není hned čitelný. Skupina je vzájemně konfrontována se stejnou stigmatizací každého manželského páru – proč právě nám se nedaří počít dítě...? Ve skrytosti nesou obdobné prožité zkušenosti nezdarů, nepochopení, bolesti a odmítnutí a to často i od svých nejbližších.

A právě v tomto vzájemném usvědčení vzájemného nezdaru vzniká síla skupinové dynamiky, která je určující pro zdárnou realizaci programu a zároveň je příležitostí pro vnitřní katarzi účastníků.

Život je zvláštní, ale s dětmi se stává drahocenný...

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

A. Odborná literatura

1. ARCHEROVÁ, C., *Dítě v náhradní rodině : nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha : Portál 2001. 119. s. ISBN 80-7178-578-4.
2. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M., *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha : Portál 2008. 151 s. ISBN 978-80-7367-392-5.
3. ČOŽÍKOVÁ, M., *Prvotní představy žadatelů o dítěti, které chtějí přijmout do rodiny*. In: JUREČKA, O. B. (ED.), *Sborník z konference k 10. výročí Mezinárodního roku rodiny*. 1. vyd. Olomouc : Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, 2004. 73 s. ISBN: 80-239-4185-2, s. 18-39.
4. ČOŽÍKOVÁ, M., *Cesta k přijetí dítěte do náhradní rodinné péče*. In: VYHNÁLKOVÁ, P. (ED.), *Rodina a náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Olomouc : Hanex, 2008. 80 s. ISBN: 978-80-7409-013-4.
5. GABRIEL, Z., NOVÁK, T., *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.
6. HOFROVÁ, V., ROTREKLOVÁ, E., *Odborná příprava budoucích pěstounů a osvojitelů. Koncepční a metodické poznámky*. 1. vyd. Brno : Triada, 2009. 38 s. ISBN 978-80-254-4588-4.
7. HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J., *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*. 8. vyd. Praha : Linde, 2007, ISBN 978-80-7201-668-6.
8. HRONOCO VÁ, J., HUDEC OVÁ, A., MATULAYOVÁ, T. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2001. 298 s. ISBN 80-8094-015-0.

9. CHVÁLA, V., TRAPKOVÁ, L., *Rodinná terapie a teorie jing-jangu*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 247 s. ISBN 978-80-7367-391-8.
10. KLAPILOVÁ, S., *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství UP, 1996. 63 s. ISBN 80-7067-669-8.
11. KOLUCHOVÁ, J. A KOL., *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha : Portál 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3.
12. KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V., *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha : ASPI 2006. 228 s. ISBN 80-7357-214-1.
13. MATĚJČEK, Z., *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha : Avicenum 1986. 155 s. ISBN 80-7178-637-3.
14. MATĚJČEK, Z., *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vyd. Praha : Portál 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.
15. MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
16. MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSÁ, K., MATYÁŠOVÁ, P., *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Rodina a dítě*. 1. vyd. Praha : ASPI, 2007. 215 s. ISBN nevedeno.
17. NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 3. vyd. Praha : Linde, 2007. 471 s. ISBN 978-80-86131-72-6.
18. NOVOTNÁ, V., PRUŠOVÁ, L., *K vybraným otázkám osvojování dětí*. Praha : Linde, 2004. 159 s. ISBN 80-86131-56-4.
19. RADVANOVÁ, S., KOLUCHOVÁ, J., DUNOVSKÝ, J., *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha : SPN, 1980. 127 s. ISBN nevedeno.

20. SATIROVÁ, V., *Kniha o rodině*. 2. vyd. Praha : Práh, 2006. 357 s. ISBN 80-7252-150-0.
21. SOBOTKOVÁ, I., *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.
22. SOBOTKOVÁ, I., *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. 1. vyd. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2003. 146 s. ISBN 80-86552-62-4.
23. ŠKOVIERA, A., *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vyd. Praha : Portál 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.
24. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Právní manuál pro sociálně-právní ochranu dětí*. Praha: Linde, 2005. 400 s. ISBN 80-86131-61-0.
25. ŠPIČÁK, J., *Prostředí z pohledu sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc : Pedagogická fakulta UP, 1993. ISBN neuvedeno.

B. Právní normy

26. Ústava České republiky.
27. Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR.
28. Usnesení vlády č. 76/2009 Sb. „Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti – základní principy“.
29. Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.
30. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

31. Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů.
32. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
33. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
34. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.
35. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
36. Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

C. Materiály ze vzdělávacích akcí

37. *Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Zkušenosti náměty a příspěvky.* Brno : Trialog, 2001, 2003 a 2004.
38. NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí z pohledu novelizovaných předpisů.* Caritas – VOŠs, Olomouc : Vzdělávací středisko, 2006.
39. *Příprava pěstounů a osvojitelů. Metodické poznámky.* Brno : Trialog, 2003.

D. Bakalářské a diplomové práce

40. COUFALOVÁ, M., *Náhradní rodičovská péče v ČR.* Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno, Lékařská fakulta, Katedra porodní asistence. Vedoucí práce B. Trojanová.

41. DVOŘÁKOVÁ, M., *Problémy identity romských dětí v pěstounských rodinách*. Pardubice, 2008. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra andragogiky. Vedoucí práce L. Viková.
42. HOUŽVICOVÁ, L., *Náhradní rodinná péče*. Kladno, 2010. Bakalářská práce. Středočeský vysokoškolský institut. Katedra marketingu a práva. Vedoucí práce J. Staněk.
43. KAVANOVÁ, O., *Problémy ústavní výchovy – jsou řešením domy na půl cesty?* České Budějovice, 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce J. Šimečková.
44. KUCHARÍKOVÁ, V., *Postavení pěstounské rodiny v systému náhradní rodinné péče v České republice*. Olomouc, 2007. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra antropologie a zdravotní vědy. Vedoucí práce D. Pitnerová.
45. MAŠKOVÁ, M., *Pěstounská péče a služby poskytované pěstounským rodinám se zaměřením na klienty o. s. Amalthea*. Olomouc, 2010. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra andragogiky. Vedoucí práce E. Klimentová.
46. NEZVALOVÁ, N., *Pěstounská péče jako forma náhradní rodinné péče*. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno. Katedra Ústav pedagogických věd. Vedoucí práce D. Knotová.
47. PODZIMKOVÁ, H., *Náhradní rodinná péče*. Brno, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno. Vedoucí práce L. Pipová.
48. SKALICKÁ, L., *Výchova dítěte v náhradní rodině*. Olomouc, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Ústav pedagogiky a sociálních studií. Vedoucí práce L. Švrčinová.

49. ŠENOVSKÝ, T., *Sociálně právní ochrana dětí v ČR a vybrané problémy spojené s jejím výkonem*. Olomouc, 2010. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra křesťanské sociální práce. Vedoucí práce H. Šlechtová.
50. ŠUBRTOVÁ, M., *Adopce a adaptace dítěte do rodiny v České republice*. Zlín, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno. Vedoucí práce L. Pipová
51. VILIŠOVÁ, J., *Cesta náhradních rodičů k přijetí dítěte*. Olomouc, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra křesťanské sociální práce. Vedoucí práce D. Roučková.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 Pověření k výkonu sociálně-právní ochrany

Příloha č. 2 Popis programu včetně vzdělávacího plánu

Příloha č. 1
Pověření k výkonu sociálně-právní ochrany

Krajský úřad Olomouckého kraje
Odbor sociálních věcí
Jeremenkova 40a, 779 11 Olomouc

Spisová značka: KÚOK/3779/2007/OSV-SPO/499 V Olomouci dne 15. ledna 2007

Č. j.: KUOK 3950/2007

vyřizuje: Mgr. Alice Musilová

tel.: 585 508 569

fax: 585 508 572

e-mail: a.musilova@kr-olomoucky.cz

ROZHODNUTÍ

Krajský úřad Olomouckého kraje, odbor sociálních věcí, jako orgán příslušný podle ustanovení § 49 odst. 1 a § 61 odst. 2 písm. d) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“) rozhodl ve věci žádosti o vydání pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí podané dne 12. 1. 2007 Mgr. Ondřejem B. Jurečkou, trvale bytem Mlčochova ulice 7, 772 00 Olomouc, v souladu s ustanovením § 49 zákona o sociálně-právní ochraně dětí a v souladu se zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, takto:

Mgr. Ondřejovi B. Jurečkovi se

v y d á v á

pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, a to v rozsahu:

- převzetí zajišťování přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny, kterou jinak zajišťuje krajský úřad.

Místem výkonu činností sociálně-právní ochrany v rozsahu vydaného pověření bude:

- Regionální centrum Olomouc, Jeremenkova 42, Olomouc;
- Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, o. p. s., Dolní náměstí 7, Olomouc;
- Hotel Václavov, Oskava;
- Hotel Zubříč, Rajnochovice.

O d ů v o d n ě n í

Dne 12. 1. 2007 bylo Krajským úřadem Olomouckého kraje na základě žádosti Mgr. Ondřeje B. Jurečky – trvale bytem Mlčochova 7, Olomouc – zahájeno řízení ve věci žádosti o vydání pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Po posouzení žádosti a

přiložené dokumentace bylo rozhodnuto, jak je výše uvedeno, neboť žadatel prokázal splnění všech podmínek k výkonu sociálně-právní ochrany dětí stanovených zákonem o sociálně-právní ochraně dětí v požadovaném rozsahu.

Dle § 49 odst. 7 zákona o sociálně-právní ochraně dětí je Mgr. Ondřej B. Jurečka povinen uzavřít smlouvu pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem sociálně-právní ochrany dětí, a to ještě před samotným výkonem sociálně-právní ochrany dětí. Pojištění musí být sjednáno po celou dobu, po kterou Mgr. Ondřej B. Jurečka sociálně-právní ochranu dětí poskytuje. Mgr. Ondřej B. Jurečka je povinen do 15 dnů ode dne uzavření pojistné smlouvy zaslat její kopii Krajskému úřadu Olomouckého kraje.

Dle § 49 odst. 8 písm. a) zákona o sociálně-právní ochraně dětí, je Mgr. Ondřej B. Jurečka povinen hlásit Krajskému úřadu Olomouckého kraje změny skutečností rozhodných pro vydání pověření nebo pozastavení činností uvedených v pověření, a to do 15 dnů ode dne jejich vzniku.

Mgr. Ondřej B. Jurečka je povinen dle § 49 odst. 8 písm. d) zákona o sociálně-právní ochraně dětí vypracovat za kalendářní rok výroční zprávu o své činnosti v sociálně-právní ochraně dětí nebo jiný doklad, který obsahuje popis této činnosti a pravidla hospodaření (pokud výroční zprávu nevydává) a zaslat jej nejpozději do 30. června následujícího kalendářního roku Krajskému úřadu Olomouckého kraje.

Poučení o odvolání

Proti tomuto rozhodnutí je možné podat odvolání k Ministerstvu práce a sociálních věcí, a to ve lhůtě 15 dnů ode dne oznámení rozhodnutí, podáním učiněným u Krajského úřadu Olomouckého kraje.

Mgr. Eva Machová
vedoucího odboru

Příloha č. 2

Popis programu včetně vzdělávacího plánu

Program „Příprava budoucích osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny“ je v našem pojetí rozvržen a realizován ve třech edukativních dnech a ve dvou výcvikových setkáních (čtvrtek až sobota).

1. setkání | 6 hodin

První den je začátkem ucelené přípravy budoucích osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny. Manželské páry jsou seznámeny s průběhem programu, odborným garantem programu a lektorským týmem. Výukový program je zajištěn pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany Krajského úřadu Olomouckého kraje.

2. setkání | 15 hodin

Čtvrtek | 19:00 – 21:00 hodin – téma: rodina a její význam v životě člověka

- Představení lektorů a kolečko s očekáváním účastníků.
- Icebreakers dle konkrétní skupiny.
- Brainstorming na téma rodina, zdůraznění významných momentů, pokud je to nutné, také korekce.
- Práce ve skupinách – poselství rodičů do života a vliv postavení mezi sourozenci v orientační rodině (jedináček, prvorozený, prostřední, nejmladší), zdůraznění postavení jedináčka, zhodnocení mýtů o nich – pravděpodobnost jeho vyrůstání v osvojení.
- Prezentace výsledků skupinové práce prostřednictvím mluvčího (méně ohrožující).
- Zhodnocení společné práce, ukončení dne.

Pátek | 9:00 – 12:00 hodin – téma: psychické potřeby dětí

- Ranní komunita.
- Icebreakers.
- Motivace – brainstorming na téma základní psychické potřeby.
- Skupinová práce – řazení jednotlivých psychických potřeb dětí podle významu napsaných na barevných kartičkách. Důležitá je instrukce, že žádná z kartiček nemůže být na stejné úrovni s jinou. Nutná je shoda členů ve skupině, po ukončení skupinové práce seřadí skupiny své barevné pětice

vedle sebe a mluvčí každé ze skupin zdůvodní, proč se rozhodli právě pro dané pořadí, která potřeba činila největší obtíže ve shodě, na čem se naopak shodli okamžitě. Frekventanti dojdou během hodnocení a diskuze k závěru, že žádné pořadí není správně či špatně.

- Interakční model – výklad, řízená diskuze ve skupině.

13:30 – 15:30 hodin – téma: citová deprivace

- Icebreakers.
- Motivace – brainstorming na téma projevy citové deprivace.
- Skupinová práce – každá skupina obdrží modelovou situaci na pracovním listu, kterou skupina dostane za úkol jí nejbližším způsobem zpracovat (přehrát, natočit o ní reportáž, uspořádat odbornou konferenci...). Po prezentaci mluvčí skupiny odpoví na otázky k dané situaci. Smyslem je seznámit budoucí osvojitele s některými projevy citové deprivace dětí, poukázat na vhodné postupy při zvládání deprivčních projevů a vyměnit si názory a zkušenosti.
- Reflexe v plénu, zápis významných námětů na flip chart.

15:45 – 17:45 hodin – téma: vlastní zdroje pro přijetí adoptivního dítěte

- Motivace – brainstorming na dané téma.
- Skupinová práce – každá skupina obdrží modelovou situaci na pracovním listu, kterou skupina dostane za úkol jí nejbližším způsobem zpracovat (přehrát, natočit o ní reportáž, uspořádat odbornou konferenci...). Po prezentaci mluvčí skupiny odpoví na otázky k dané situaci. Smyslem je promyslet si dané situace, ujasnit si své rozhodnutí, vzájemně si sdělit své pochybnosti, názory a hlavně připravit se na možná řešení, kdy je třeba eliminovat moment překvapení a časové tísně.
- Reflexe v plénu, zápis významných námětů na flip chart.

19:00 – 21:00 hodin téma: proces zprostředkování

- Motivace – brainstorming proč zprostředkování ano, proč ne.
- Grafické znázornění průběhu procesu zprostředkování na časové ose – skupinová práce na pracovních listech, poté společné znázornění cesty k dítěti na flip chart.
- Dotazy a odpovědi.
- Vyhodnocení společné práce, ukončení dne.

Sobota | 9:00 – 12:00 hodin – téma: sociálně-právní problematika

- Ranní komunita.
- Icebreakers.
- Nejčastější mýty v náhradní rodinné péči – skupinová práce, každá skupina obdrží jeden z mýtů, jejím úkolem bude jej vysvětlit prostřednictvím svého mluvčího. Lektor doplňuje, případně koriguje výsledky skupinové práce.
- Práce s pracovními listy ve skupinách na téma osvojení, rodičovská zodpovědnost, možnost právního uvolnění dítěte pro osvojení..., prezentace výsledků skupinové práce, diskuze, doplnění informací, v případě potřeby korekce.
- Závěrečné kolečko – zhodnocení práce v uplynulých dnech, rozloučení.

Metody: brainstorming, skupinová práce, pracovní listy, řízená diskuze, modelování, řazení kartiček, výklad, otázky a odpovědi, vyjadřování osobního postoje na škále.

3. setkání | 6 hodin

Druhý edukativní den tematický zaměřený na okruhy: pediatrická péče o děti různých věkových skupin (kojenec, batole, předškolní věk, školní věk, puberta, adolescence) a rizika jednotlivých období.

- Vývojová psychologie (charakteristika jednotlivých období lidského života), vybrané teorie duševního vývoje).
- Vliv úzkosti na somatická onemocnění.
- Psychosomatické poruchy a onemocnění z pohledu pediatra.
- Dítě v ústavní péči.

Metody: přednáška a cílená diskuze – prostor na otázky – k jednotlivým tématům.

4. setkání | 15 hodin

Čtvrtek | 19:00 – 21:00 hodin – téma: přijetí role adoptivního rodiče (identita) I.

- Úvodní kolečko – nálada, očekávání.
- Icebreakers.
- Motivace – brainstorming na téma proč říci dítěti pravdu o jeho původu.
- Skupinová práce – proč by přijatému dítěti měli pravdu o jeho původu říci právě rodiče, prezentace výsledků skupinové práce, reflexe v plénu.
- Lektor provede shrnutí, vysvětlí pojmy osobní, rodičovská a rodinná identita.

- V rámci řízené diskuze hledají žadatelé výhody adoptivního rodičovství ve srovnání s rodičovstvím biologickým a zapisují je na flip chart.
- Zhodnocení společné práce, ukončení dne.

Pátek | 9:00 – 12:00 hodin – téma: přijetí role adoptivního rodiče (identita) II.

- Ranní komunita.
- Icebreakers.
- Motivace – brainstorming co chceme dítěti sdělit o jeho původu.
- Práce ve skupinách – pracovní list o sdělení pravdy přijatému dítěti o jeho původu s kategoriemi – jak a kdy ano + jak a kdy určitě ne.
- Místnost rozdělíme podélně, na jeden konec umístíme nápis určitě ano, na opačný konec místnosti pověsíme ceduli s nápisem určitě ne. Uprostřed na ose stojí žadatelé, kteří se nedokážou rozhodnout pro žádnou z alternativ. Čteme jednotlivé situace uvedené žadateli jedné skupiny a ti z ostatních skupin si vybírají místo na ose dle svého přesvědčení.
- Shrnutí lektorem, zdůraznění nejdůležitějších zásad.
- Skupinová práce – vypracujte manuál základních zásad pro sdělení pravdy přijatému dítěti o jeho původu adoptivním rodičem.
- Prezentace výsledků skupinové práce, shrnutí.

13:30 – 15:30 hodin – téma: dítě a jeho původní rodina

- Icebreakers.
- Motivace – brainstorming na téma co bych chtěl/a vědět o původní rodině dítěte.
- Modelová situace – práce ve skupině, prezentace zadaného tématu, odpovědi na položené otázky.
- Reflexe v plénu, shrnutí lektorem.
- Práce ve skupině – řazení barevně odlišených kartiček pro jednotlivé skupiny s charakteristikami orientační rodiny osvojovaného dítěte od nejvíce přijatelných po nejméně přijatelné.
- Reflexe, u kterých charakteristik měla skupina největší problém se shodnout. Shrnutí.

15:45 – 17:45 hodin – téma: zpracování historie dítěte v jednotlivých vývojových fázích

- Motivace – brainstorming na téma problém s přijatým dítětem mám, když... a ze všech situací, které žadatelé vnímají jako problematické, vybereme tu, když se dítě začne ptát na své biologické rodiče.
- Modelové situace (předškolní věk, mladší školní věk, puberta, adolescence) v každém období vystihnuty možné situace, kterým bude adoptivní rodina čelit.
- Prezentace výsledků skupinové práce, shrnutí.
- Videoprojekce filmu 7 magických let.

19:00 – 21:00 – téma: adaptace dítěte v nové rodině

- Motivace – brainstorming na téma „nač se nejvíc těším po převzetí dítěte“.
- Individuální práce s pracovním listem – modelová situace upravena pro kojence, batole, mladší školní věk a dospělého.
- Skupinová práce – podle vývojového období žadatelé vytvoří skupiny, kde srovnají, v čem se nejvíce shodovali a v čem se nejvíce lišili. Výsledky mluvčí prezentuje, reflexe prob.
- Lektor shrne průběh adaptační fáze dítěte v nové rodině.
- Ukončení dne.

Sobota | 9:00 – 12:00 hodin – téma: dítě v nové rodině

- Ranní komunita.
- Icebreakers.
- Setkání s osvojiteli – beseda, výměna zkušeností, otázky a odpovědi.
- Shrnutí společné práce a jejích výsledků.
- Ukončení poslední zážitkové etapy přípravy, rozloučení.

Metody: modelování, brainstorming, skupinová práce, řazení kartiček, pracovní listy, videoprojekce, vyjadřování osobního postoje na škále, řízená diskuze, beseda, výklad, individuální práce.

5. setkání | 6 hodin

Páté, závěrečné setkání s účastníky přípravy budoucích osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny.

- Reflexe manželských párů k průběhu přípravy.
- Individuální konzultace s každým jednotlivým manželským párem s cílem formulovat závěr z přípravy a specifikovat okolnosti, za kterých je možné dítě svěřit do rodiny.

- Závěrečná reflexe s pověřenými pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany Krajského úřadu Olomouckého kraje.
- Zpracování formulářů pro zpětnou vazbu.
- Předání osvědčení o úspěšném absolvování přípravy.

Metody: cílená diskuze.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Ondřej B. Jurečka
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Dagmar Pitnerová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011
Název:	Náhradní rodinná péče – příprava budoucích žadatelů k převzetí dítěte do rodiny
Title in English:	Substitutes for family care – training of prospective applicants for reception of a child in their family
Anotace práce:	<p>Autor v práci vymezuje základní pojmový aparát s ohledem na zpracované téma – náhradní rodinná péče. Úvodní kapitoly se věnují formám náhradní rodinné péče a procesním postupům zprostředkování osvojení a pěstounské péče. Shrnuje kompetence jednotlivých stupňů veřejné správy, jako je obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad, Ministerstvo práce a sociálních věcí a ve vztahu k cizině i Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí k dané problematice. Následně se pokouší objasnit proces zprostředkování náhradní rodinné péče, ve kterém má nezastupitelnou úlohu práce sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Zdůrazňuje, že je nutné minimalizovat případná traumata dítěte z umístění do nového rodinného prostředí a podporovat proces zdravého sžívání se s novou rodinou. V oblasti pěstounské péče je pak často opomíjenou nicméně podstatnou součástí sociální práce zajištění kontaktu dítěte s původní rodinou. Pro jednotný profesionální přístup a udržení kvality sociální práce v oblasti náhradní rodinné péče autor uvádí základní odborná východiska a principy. Ústřední kapitola práce je věnována procesu přípravy žadatelů k přijetí dítěte do rodiny zvaná též jako odborná příprava, která se stala součástí systému náhradní rodinné péče. V procesu přípravy žadatelů se odráží desetiletá zkušenost autora s tímto institutem. Příprava v jeho pojetí je koncipována jako ucelený vzdělávací program, který uplatňuje pouze lektorsky ověřené metody práce se skupinou. Je preferován interaktivní přístup ke vzdělávání budoucích osvojitelů a pěstounů a program má stanoveny kognitivní a psychomotorické cíle. Do závěru práce je promítnuta osobní zkušenost autora vytěžená při práci se 168 manželskými páry budoucích osvojitelů, pěstounů a několika samožadatelů.</p>
Klíčová slova:	rodina, formy náhradní rodinná péče, osvojení, nezrušitelné osvojení, mezinárodní osvojení, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, ostatní formy náhradní rodinné péče, výukový program, přijetí dítěte do rodiny.

Key words in English:	family, forms of substitutes for family care, adoption, irrevocable adoption, international adoption, foster care, temporary foster care, other forms of substitutes for family care, training program, reception of a child in a family.
English summary:	<p>The author defines in his thesis the basic terms used in relation to the issue – substitutes for family care. The introductory chapters deal with the forms of substitutes for family care and the procedures of intermediation of adoption and foster care. He summarizes the competences of the individual instances of public administration, such as the municipal authority with extended powers, regional authority, Ministry of Labour and Social Affairs and, in relation to abroad, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí/<i>The Office for International Legal Protection of Children</i> in relation to the issue. Then he makes an effort to clarify the procedures of intermediation of substitutes for family care in which social workers of the authority ensuring social and legal protection of children play a significant role. He points out that it is necessary to minimize any traumas which the children may suffer upon placement in a new family environment and support the process of a healthy adaptation to the new family. A significant part of the social work in the field of foster care is the establishment of contact with the original family although this aspect is often neglected. The author mentions the basic professional rules and principles of a unified professional approach and maintenance of quality of the social work. The central chapter focuses on the process of training of applicants for reception of a child in their family, i.e. on the so-called professional training that became a part of the substitutes for family care system. The training process reflects author's ten-year experience with this concept. The training is presented in the form of a comprehensive training program that applies only the methods of work with groups which have been found functioning by the lecturers. An interactive approach to training of prospective applicants and foster parents is preferred and the program has cognitive and psychomotoric targets. In the end, the author draws on his personal experience with the work with 168 married couples, prospective adoptive parents, foster parents and several single applicants.</p>
Přílohy vázané v práci:	8 stran
Rozsah práce:	54 stran
Jazyk práce:	česky